

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017.Yu.23.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ**

НЕМАТОВ ЖЎРАБЕК НЕМАТИЛЛОЕВИЧ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАЪМУРИЙ
ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ)**

**12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи**

**Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

Фан доктори (DSc) диссертацияси авторефератининг мундарижаси

Contents of the abstract of the dissertation of the Doctor of Science (DSc)

Оглавление автореферата докторской (DSc) диссертации

Нематов Жўрабек Нематиллоевич

Ўзбекистон Республикасида маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш (қиёсий-ҳуқуқий таҳлил) 3

Nematov Jurabek Nematilloevich

Development of legal bases of the administrative procedures in the Republic of Uzbekistan (comparative-legal analysis) 31

Нематов Журабек Нематиллоевич

Совершенствование правовых основ административных процедур в Республике Узбекистан (сравнительно-правовой анализ) 55

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

Список опубликованных научных работ
List of published scientific works 60

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017.Yu.23.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ**

НЕМАТОВ ЖЎРАБЕК НЕМАТИЛЛОЕВИЧ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАЪМУРИЙ
ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ)**

**12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи**

**Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

Юридик фанлар доктори (DSc) диссертациясининг мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2018.4. DSc/Yu53 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<http://dba.uz/uz/avtoreferatlar/>) ва «ZiyoNET» Ахборот-таълим тармоғида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:	Хусанов Озод Тиллабаевич юридик фанлар доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Отахонов Фозилжон Хайдарович юридик фанлар доктори, доцент Зиёдуллаев Музаффар Зиёдуллаевич юридик фанлар доктори, доцент Бердияров Шухрат Намазбаевич юридик фанлар доктори, доцент
Етакчи ташкилот:	Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Ҳуқуқий сиёсат тадқиқот институти

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси ҳузуридаги DSc.27.06.2017.Yu.23.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2019 йил «13» сентябрь соат 12:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100003, Тошкент ш., Ислоҳ Каримов кўчаси, 45. Тел.: (99871) 232-60-80; факс: (998971) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (40 рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100003, Тошкент ш., Ислоҳ Каримов кўчаси, 45. Тел.: (99871) 232-61-25).

Диссертация автореферати 2019 йил «22» августда тарқатилди.

(2019 йил «22» августдаги «22» рақамли реестр баённомаси).

Ф. Х. Рахимов,
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
раисининг ўринбосари, юридик фанлар
доктори, доцент

Д. А. Каримов,
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
илмий котиби, юридик фанлар номзоди

И. Т. Тультеев,
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
қошидаги илмий семинар раиси, юридик
фанлар доктори, доцент

КИРИШ (докторлик (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда замонавий давлат бошқарувининг энг самарали усуллари жорий этиш, давлат бошқарувини тартибга солишнинг оқилона моделларини ривожлантириш, маъмурий тартиб-таомилларда манфаатдор шахслар фикрини тинглаш механизмини ишлаб чиқиш масалалари долзарб аҳамият касб этмоқда. Европа давлатлари, АҚШ, Япония сингари мамлакатларда фуқароларнинг давлат бошқарувидаги иштирокини кенгайтиришга, давлат бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги, шаффофлиги ҳамда ушбу органларнинг ҳисобдорлигини ошириш ва фаолиятини демократлаштиришга, мазкур органлар ва манфаатдор шахсларнинг ўзаро муносабатини самарали ташкил этишга хизмат қиладиган кенг маънодаги маъмурий-процессуал ҳуқуқнинг асосий институтларидан бири маъмурий тартиб-таомиллардир.

Жаҳонда маъмурий тартиб-таомилларнинг кўпгина қоидаларига маъмурий қарорларни қабул қилишда иштирок этиш ва шаффофликка (*participation and transparency*), энг тўғри бошқарув қарорларига эришишнинг оқилона йўли, дю процесс (*due process*)ни амалга ошириш тартиби сифатида қаралган. Шу боис маъмурий тартиб-таомилларнинг амал қилиш доирасини кенгайтириш, ушбу тартиб-таомиллар принципларининг татбиқ этилишини такомиллаштириш, манфаатдор шахсни кенгроқ доирада тинглаш, давлат бошқаруви органлари томонидан тартиб-таомилнинг қонунийлиги (легитимлиги) орқали манфаатдор шахслар билан маълум бир иш юзасидан аниқ ечимга келиш, маъмурий тартиб-таомилларнинг барча иштирокчилари муайян ҳолат бўйича маъмурий-ҳуқуқий тартибга солишни белгилаб олиши каби маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга оид тадқиқотлар алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Мамлакатимизда давлат бошқарувининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, жумладан Ҳаракатлар стратегияси асосида «Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак»¹ деган ғояга асосланган замонавий давлат бошқаруви (*public administration*) жорий этилишига алоҳида эътибор берилмоқда. Шунга кўра, мазкур йўналишда ўз ечимини кутаётган қатор муаммолар, масалан, қарорларнинг манфаатдор шахслар фикри тингланмасдан қабул қилиниши, қандай ҳуқуқий ва ҳақиқий (фактик) асосларга таянган ҳолда чиқарилганига етарли эътибор берилмаслиги, қарорларни бекор қилиш, ўзгартириш, ҳақиқий эмас деб топишнинг ягона тартиби йўқлиги, қарор қабул қилишнинг турли важлар билан кечиктирилиши, асослантирилмаган қарорлар қабул қилиниши каби ҳолатлар ҳали-ҳануз учраб турибди. Давлат бошқаруви органлари фаолиятининг моддий ва процессуал асослари тўлиқ ишлаб чиқилмагани, бунинг натижасида жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари етарли

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5185-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – № 37. – 979-модда.

таъминланмаётгани ва бошқа шу каби камчиликлар маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш борасида илмий изланишлар олиб боришни тақозо этмоқда.

Диссертация тадқиқоти юқоридаги муаммоларни маълум даражада бартараф этиши баробарида, Ўзбекистон Республикасининг «Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида»ги (2018 йил), «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги (2017 йил), «Жисмоний ва юридик шахслар мурожаатлари тўғрисида»ги (2017 йил) қонунлари; Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги (2017 йил), «Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги (2017 йил) фармонлари ҳамда соҳага оид бошқа қонун ҳужжатларининг ижроси таъминланишига муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг «Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодий шакллантириш» номли биринчи устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи². Маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини тадқиқ этишга қаратилган илмий изланишлар дунёнинг бир қатор илғор илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан Стенфорд, Гарвард, Йель, Колумбия ҳуқуқ мактаблари (АҚШ), Оксфорд, Лондон (Буюк Британия), Шпайер маъмурий ҳуқуқ университетлари (Германия), Нагоя, Токио, Киото, Рюоку университетлари (Япония), Москва, Воронеж давлат университетлари (Россия), Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети, Тошкент давлат юридик университети, Ички ишлар вазирлиги Академияси, Бош прокуратура Академияси (Ўзбекистон)да олиб борилмоқда.

Маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича жаҳонда амалга оширилган тадқиқотлар натижасида қатор, жумладан қуйидаги илмий натижалар олинган: ҳар бир давлатда маъмурий тартиб-таомилларнинг ривожланиши уч авлодга бўлиб таснифланган (Йель ҳуқуқ мактаби); маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқийлиги, маъмурий ҳужжатни бекор қилиш тартиб-таомилларини такомиллаштириш зарурлиги илмий асосланган (Шпайер маъмурий ҳуқуқ университети); тинглаш жараёнида учинчи шахслар иштирокини кенгайтириш ва маъмурий тартиб-таомилларда қарор қабул қилиш йўриқнома (стандарт)ларини ўрнатишнинг назарий-ҳуқуқий тавсифи изоҳланган (Нагоя, Токио, Киото, Рюоку университетлари); маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида қонун қабул қилиш зарурлиги ва унинг мазмун-моҳияти қандай бўлиши кераклиги кўрсатилган (Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, Жаҳон иқтисодиёти ва

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи: <https://law.yale.edu>; <http://www.foev-speyer.de>; <https://www.law.nagoya-u.ac.jp>; <https://munkschool.utoronto.ca>; <http://www.law.vsu.ru>; <http://dba.uz>; <https://tsul.uz> ва бошқа манбалардан олинган.

дипломатия университети, Тошкент давлат юридик университети, Ички ишлар вазирлиги Академияси, Бош прокуратура Академияси).

Дунёда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш борасида қатор, жумладан: маъмурий тартиб-таомилларнинг учинчи авлодини иштирок этиш (*participation*) ва ҳамкорлик (*collaboration*) асосида ишлаб чиқиш, маъмурий тартиб-таомиллар принципларининг маъмурий ишда қўлланилиш доирасини изохлаш, маъмурий ҳужжатни қабул қилишда тинглаш жараёнининг таъсирини тартибга солиш, маъмурий ҳужжатни бекор қилишда мутаносиблик ва ишонч ҳимоя қилинишининг инобатга олинисини яхшилашга қаратилган маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларини такомиллаштириш каби устувор йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Маъмурий ҳуқуқнинг асосий институти бўлмиш маъмурий тартиб-таомиллар ривожланган давлатларнинг кўпчилигида мавжуд бўлиб, ушбу мавзуда кенг қамровли илмий тадқиқотлар ўтказилган. Жумладан, АҚШ, Германия ҳамда Япония давлатларида, шунингдек айрим МДХ мамлакатларида маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг мазмун-моҳияти, принциплари, босқичлари ва асосий қоидалари чуқур ўрганилган. Масалан, АҚШда замонавий маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг яратилиш тарихи ва мазмун-моҳияти, маъмурий тартиб-таомилларда дю процесс (*due process*) принципи тўғрисидаги илмий-назарий қарашлар Х.Фентон, О.Р.Магуир, Ж.Понс, К.Макфарланд, Г.Монтаг, Ф.Шервуд, Ф.Ҳеди, А.Вандербилд, К.Ковак, Л.Ш.Бресман, К.Пэк, Ж.Бонд, Б.Шварц, Р.Коррада, Р.Браун, В.Фанк, Р.Саймон, Э.Гелхорн, Р.Левин, А.Жэрсен ва бошқа олимларнинг илмий ишларида келтирилган.

Японияда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг асосий қоидалари, бундай қонун узок вақт мобайнида қабул қилинмаганининг сабаблари, маъмурий ишларни кўришда тинглаш жараёнининг хусусиятлари Х.Шионо, К.Уга, К.Ичихаши, Т.Сова, Х.Ямада, Т.Ватари, Ж.Охнесорж каби бир қанча олимларнинг илмий ишларида кўриб чиқилган.

Германияда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг хусусиятлари, маъмурий ҳужжат ва унинг ҳақиқийлиги масалалари Э.Шмид-Ассман, Я.Цикоу, Х.Дёриг, Р.Циммерман, Л.Брокер, Й.Пуделька каби олим ва мутахассислар томонидан тадқиқ этилган.

Бундан ташқари, Европада маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги умумий қонун концепцияси Ж.Берман, дунё давлатлари маъмурий тартиб-таомиллари ривожланишининг уч авлодга таснифланиши ва асосий фарқли жиҳатлари Ж.Барнеснинг асарларида келтирилган.

Маъмурий тартиб-таомилларнинг назарий-ҳуқуқий тавсифи МДХ олимларидан О.Аметистова, З.Баймолдина, А.А.Балтабеков, Д.Боронбаева, Д.К.Березницкая, А.М.Волков, А.Б.Габбасов, К.Дикамбаева, С.Каримов, У.Сатаров, Э.К.Иманалиев, С.И.Ибрагимов, Р.Мадалиев, Р.Н.Марифхонов, Я.Нуриев, Д.Олейник, Х.Ойев, Е.В.Порохов, Р.А.Подопригора, А.Тукиев, С.С.Шишимбаева, хусусан, Россияда Э.С.Бочарова, А.А.Демин, К.Давидов, Е.А.Дегтярёва, М.О.Ефремов, В.А.Зюзин, И.М.Лазарев, С.Н.Махина,

Н.Б.Малявина, О.В.Морозова, А.А.Никольская, О.С.Рогачева, Ю.Н.Старилов, Ю.П.Соловей кабилар томонидан кенг тадқиқ этилаётган мавзулардан бири ҳисобланади.

Мустақиллик йилларида давлат бошқаруви ва турли маъмурий ислохотларнинг у ёки бу жиҳатлари А.А.Агзамхўжаев, А.А.Азизхўжаев, М.А.Ахмедшаева, С.М.Адилходжаева, И.И.Бобоқулов, Ҳ.Б.Бобоев, З.М.Исломов, Б.И.Исмоилов, Н.Т.Исмоилов, Г.С.Исмаилова, Х.Т.Маматов, Г.Р.Маликова, М.М.Мирақулов, Ў.Х.Мухамедов, О.З.Мухаммаджонов, Ф.А.Мухитдинова, Ҳ.Т.Одилқориев, Ф.Ҳ.Отахонов, Ф.Ҳ.Рахимов, М.Х.Раҳмонқулов, Х.И.Рўзметов, А.Х.Саидов, А.С.Турсунов, Ж.Ў.Тошқулов, И.Т.Тулътеев, А.А.Тўлаганов, О.Т.Ҳусанов, И.А.Хамедов, Р.Р.Ҳақимов томонидан тадқиқ этилган.

Бироқ мазкур тадқиқотларда Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асослари ва уларни такомиллаштириш масаласи деярли таҳлил этилмаган, республикамиз шароитида маъмурий тартиб-таомилларнинг назарий-ҳуқуқий асослари монографик тадқиқот даражасида ўрганилмаган.

Ўзбекистон маъмурий ҳуқуқида маъмурий тартиб-таомиллар нисбатан янги институтлардан бўлиб, мамлакатимиз ҳуқуқшунос олимлари томонидан деярли тадқиқ этилмаган. Жумладан, И.А.Хамедов, А.А.Ли, С.М.Селиманова, Е.С.Каньязов, Э.Т.Хожиев, Л.Б.Хван, И.М.Цай томонидан ушбу мавзуда бир қанча мақола ва рисолалар эълон қилинган бўлса-да³, маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асослари бўйича яхлит, чуқур ва ҳар томонлама тадқиқот ўтказилиб, натижалари монография сифатида эълон қилинмаган. Мавжуд илмий ишларда асосан маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунни қабул қилиш зарурлигини асослаш ва истиқболларини башорат қилишга қаратилган айрим изланишлар олиб борилган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим ёки илмий тадқиқот муассасаси илмий тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация тадқиқоти Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясининг илмий тадқиқот ишлари режасига мувофиқ, «Ўзбекистонда давлат ва жамият бошқарувининг долзарб муаммолари» илмий тадқиқот иши доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган таклифлар, жумладан, ривожланган хорижий давлатлар (АҚШ, Япония ва Германия), шунингдек айрим МДХ давлатлари (Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Россия) тажрибаси асосида Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг принциплари, тинглаш жараёни ва маъмурий ҳужжатни қабул қилишга оид процессуал қоидаларни такомиллаштиришга қаратилган тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

³ Бу ва бошқа олимларнинг илмий ишлари диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

Тадқиқотнинг вазифалари. Тадқиқотнинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда диссертация олдида куйидаги вазифалар қўйилган:

«маъмурий тартиб-таомиллар» ва «маъмурий процесс» тушунчаларини таҳлил қилиш асосида уларнинг ўзаро нисбатини аниқлаш;

маъмурий тартиб-таомилларни маъмурий ҳуқуқнинг асосий институтларидан бири сифатида кўриб чиқиш ва тавсифлаш;

маъмурий тартиб-таомиллар принциплари, тинглаш жараёни, маъмурий ҳужжатни қабул қилишга доир маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий қоидалари ҳуқуқий табиатини илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этиш;

ривожланган хорижий давлатлар (АҚШ, Япония ва Германия) ҳамда айрим МДХ давлатлари (Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Россия) маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш;

Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунни янада такомиллаштириш йўналишлари ва амалиётда қўллаш истиқболларини таҳлил қилиш, уни амалиётга татбиқ этишда юзага келиши мумкин бўлган айрим муаммоларнинг олдини олиш борасида илмий асослантирилган таклифлар ишлаб чиқиш;

Ўзбекистон Республикасининг «Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида»-ги қонунини (кейинги ўринларда МТТҚонун деб юритилади) давлат бошқаруви органлари ва суд амалиётида қўллаш юзасидан илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлардан иборат.

Тадқиқотнинг предметини маъмурий тартиб-таомиллар принциплари, тинглаш жараёни, маъмурий ҳужжатни қабул қилишга доир қоидалар, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, маъмурий ва суд амалиёти, шунингдек Ўзбекистон, АҚШ, Япония, Германия ва айрим МДХ давлатлари (Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Россия)нинг маъмурий тартиб-таомилларини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилишга бағишланган илмий изланишлар ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда илмий билишнинг анализ ва синтез, индукция ва дедукция, мантикий-юридик, формал-юридик, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил ва бошқа усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги куйидагилардан иборат:

маъмурий иш юритиш жараёнида қонунни бузган жисмоний ва юридик шахсларга таъсир чораларини қўллашда муносиблик принципи асосида мазкур чорадан кўзланган қонуний мақсадга эришиш учун мос, етарли тарзда ва манфаатдор шахсларга имкон қадар қийинчилик туғдирмай амалга оширилиши кераклиги, маъмурий орган томонидан манфаатдор шахсга маъмурий ҳужжатни қабул қилиш учун аҳамиятга эга бўлган барча ҳолатлар юзасидан ўз фикрини билдириш имконини яратиш шартлигида ифодаланувчи тинглаш имкониятининг мавжудлиги принципини, шунингдек виждонан ҳаракат қилувчи манфаатдор шахсларнинг маъмурий ҳужжатга бўлган ишончи

қонун билан кўриқланишида ифодаланувчи ишончнинг ҳимоя қилиниши принципини жорий этиш лозимлиги асослантилган;

манфаатдор шахснинг айби бўлмагани ҳолда қонунга зид тарзда қабул қилинган маъмурий ҳужжатни бекор қилишда (маъмурий ҳужжатни бекор қилиш оқибатида манфаатдор шахснинг маъмурий ҳужжатга бўлган қонуний ишончи асосида унга маълум бир зарар келиб чиққан ҳолларда) маъмурий орган мутаносиблик ва ишончнинг ҳимоя қилиниши принциплари асосида зарарни қоплаб бериши ёки маъмурий ҳужжатни бекор қилиш натижасида манфаатдор шахс кўрадиган зарар жамият манфаатларига етказиладиган зарардан ошиб кетган тақдирда (жамият манфаатларига таҳдид солаётган ҳоллардан ташқари), унинг ишончини ҳимоя қилиши мумкинлиги, шунингдек қонунга мувофиқ қабул қилинган маъмурий ҳужжат маъмурий орган ёки манфаатдор шахснинг айби бўлмагани ҳолда, қонун ёки вазият ўзгариши каби сабабларга кўра унинг ноқонунийлиги ёки жамият манфаатларига зарар (таҳдид) юзага келтирган тақдирда маъмурий орган мутаносиблик ва ишончнинг ҳимоя қилиниши принциплари асосида зарарни қоплаб бериш шarti билан маъмурий ҳужжатни бекор қилиши ёки манфаатдор шахс кўрадиган зарар жамият манфаатларига етказиладиган зарардан ошиб кетадиган бўлса, (жамият манфаатларига таҳдид солаётган ҳоллардан ташқари) унинг ишончини ҳимоя қилиши мумкинлиги асослантириб берилган;

ижро этувчи ҳокимият органлари ҳамда мансабдор шахсларнинг қарор ва ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан юқори турувчи органларга шикоят қилиш тартибини такомиллаштириш орқали маъмурий адлия тизимини ривожлантириш зарурлиги асослантилган;

текшириш принципи талабидан келиб чиққан ҳолда маъмурий суд ишларини юритишда маъмурий органларнинг низолашилаётган маъмурий ҳужжатларнинг қонунийлигини исботлаш мажбурияти тегишли органлар ва мансабдор шахслар зиммасига юклатилиши ҳамда маъмурий орган ишда иштирок этувчи бошқа шахслар олдиндан таништирилган далилларгагина асосланишга ҳақли бўлиши асослантириб берилган;

«маъмурий ҳужжат» тушунчасидан келиб чиқиб, тартибга солиш (регулятив) хусусиятига эга бўлмаган, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига мувофиқ қабул қиладиган қарорлари ёки ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишлар сифатида маъмурий судга тааллуқли эмаслиги асослантилган;

низоларни маъмурий судда кўриш жараёнида ишда маъмурий ҳужжатнинг мавжудлигини аниқлаш асносида маъмурий органнинг хатти-ҳаракати эмас, балки маъмурий ҳужжат юзасидан низолашиш, маъмурий орган томонидан маъмурий ҳужжат мазмуни ва асослантирилишига оид қоидаларга риоя этилганлигини текшириш зарурлиги асослантириб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

маъмурий амалиётда маъмурий тартиб-таомиллар принципларини, маъмурий иш юритиш, маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқий эмаслиги ва бекор қилинишига оид қоидаларни тўғри қўллашга хизмат қилган;

маъмурий судлар МТТҚонуннинг маъмурий органлар томонидан тўғри қўлланилишини текширишига оид тушунтиришлар ишлаб чиқилишига хизмат қилган;

МТТҚонунига тинглаш жараёни ўтказилишининг намунавий тартибига оид янги боб киритиш концепциясини ишлаб чиқишга хизмат қилган;

маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқийлиги ёки ҳақиқий эмаслигини келтириб чиқарадиган ҳолатлар, маъмурий ҳужжатни бекор қилиш ва чақириб олишнинг процедуравий талабларига доир маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларини такомиллаштиришга хизмат қилган;

маъмурий шикоят ва судлов тўғрисидаги қонун ҳужжатларини маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунга мувофиқлаштириш йўналишларини белгилаб беришга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари ривожланган давлатлар ва миллий қонун ҳужжатлари, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, ижтимоий сўровлар (200 га яқин маъмурий ишлар бўйича судьялар, 100 дан ортиқ турли давлат бошқаруви органларининг ходимлари ва Давлат бошқаруви академияси тингловчилари ўртасида ўтказилган), статистик маълумотлар, давлат бошқаруви органлари ва судларнинг 500 га яқин қарорлари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилди. Тадқиқотнинг хулоса, таклиф ва тавсиялари апробациядан ўтказилиб, етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинди. Олинган натижалар тегишли давлат органлари томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий этилган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертация ишининг илмий аҳамияти тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган хулоса, таклиф ва тавсиялардан келгусида илмий-тадқиқот фаолиятида, қонун ижодкорлигида, соҳага доир миллий қонунчиликни такомиллаштириш ва шарҳлашда, маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга доир методологик қараш ва ёндашувларни янада бойитишда фойдаланиш мумкинлигидадир.

Диссертацияда маъмурий тартиб-таомил принциплари, тинглаш жараёни ва маъмурий ҳужжатни қабул қилишга оид назарий тушунчалар ҳамда уларни амалиётда қўллашнинг юридик техникаси тадқиқ этилгани Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асослари такомиллаштирилишига хизмат қилади. Тадқиқот натижаларидан давлат бошқаруви органлари ва суд амалиётида маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларини тўғри тушуниш ва қўллаш учун назарий асос сифатида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти унда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини тўғри талқин этиш, шунингдек такомиллаштириш юзасидан қатор таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилганида кўринади.

Диссертациянинг хулосаларидан «Маъмурий ҳуқуқ», «Давлат бошқарувининг ҳуқуқий асослари», «Маъмурий процесс» фанларидан ўқув машғулотла-

рида, шунингдек ўқув, ўқув-методик ва амалий қўлланмалар тайёрлаш, илмий тадқиқотлар ўтказишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ўзбекистон Республикасида маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга оид тадқиқот бўйича олинган илмий натижалардан қуйидагиларда фойдаланилган:

мутаносиблик, тинглаш имкониятини бериш ҳамда ишончни ҳимоя қилиш каби асосий қоидаларни маъмурий тартиб-таомилларнинг принциплари сифатида жорий этиш тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикаси «Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида»ги Қонунининг 7, 9, 16-моддаларини шакллантиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2018 йил 28 февралдаги маълумотномаси*). Мазкур таклифлар маъмурий тартиб-таомилларда манфаатдор шахсларга имкон қадар қийинчилик туғдирмаслик, маъмурий ҳужжатни қабул қилишда манфаатдор шахсларнинг ўз фикрларини билдириш имкониятининг яратилиши, манфаатдор шахсларнинг маъмурий ҳужжатга бўлган ишончи қонун билан кўриқланишига хизмат қилган;

маъмурий ҳужжатни бекор қилишда мутаносиблик ва ишончни ҳимоя қилиш принципларининг инобатга олиншини назарда тутувчи қоидалар тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикаси «Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида»ги Қонунининг 59-моддасини шакллантиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг 2019 йил 6 февралдаги 3/13-429-сон маълумотномаси*). Мазкур таклифлар маъмурий ҳужжатни бекор қилишда манфаатдор шахсларнинг қонуний манфаатлари инобатга олиншига хизмат қилган;

давлат органларининг жисмоний ва юридик шахслар билан ҳуқуқий муносабатларини аниқ тартибга солишга қаратилган маъмурий адлия тизимини такомиллаштириш тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясининг I боб 6-бандини шакллантиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг 2019 йил 6 февралдаги 3/13-430-сон маълумотномаси*). Мазкур таклифлар маъмурий низоларни судгача ҳал қилиш механизмларини такомиллаштиришга хизмат қилган;

маъмурий суд ишларини юритишда маъмурий ҳужжатнинг қонунийлигини исботлаш мажбурияти тегишли органлар ва мансабдор шахслар зиммасига юклатилиши ҳамда маъмурий орган фақат ишда иштирок этувчи бошқа шахслар олдиндан таништирилган далилларга асосланишга ҳақли деб эътироф этиш тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексининг 67-моддасини шакллантиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2018 йил 31 майдаги маълумотномаси*). Мазкур таклифлар маъмурий суд ишларини юритишда ишга оид далилларнинг ўз вақтида тақдим этилишига ва маъмурий органларнинг исботлаш мажбурияти доирасини белгилаб олишга хизмат қилган;

давлат органлари ва улардаги мансабдор шахсларнинг Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига мувофиқ қабул

қиладиган қарорлари ёки амалга оширадиган ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишлар сифатида маъмурий судга тааллуқли эмас деб ҳисоблаш тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги қарори 4-бандини шакллантиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2018 йил 31 майдаги маълумотномаси*). Мазкур таклифлар оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган маъмурий низоларни маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлардан фарқлашга хизмат қилган;

низоларни маъмурий судда кўриш жараёнида ишда маъмурий ҳужжатнинг мавжудлигини аниқлаш, маъмурий ҳужжатни ёзма шаклда қабул қилиш мумкинлиги, маъмурий орган томонидан маъмурий ҳужжат мазмуни ва асослантирилишига риоя этилганлигини текшириш тўғрисидаги таклифлардан Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Одил судлов муаммоларини ўрганиш тадқиқот маркази ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан ишлаб чиқилган «Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида»ги Қонунни амалиётда қўллашга оид тушунтириш (кўрсатма)да фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Одил судлов муаммоларини ўрганиш тадқиқот марказининг 2018 йил 24 декабрдаги ТМ 06-363-18-сон маълумотномаси*). Мазкур таклифлар маъмурий судлар томонидан ишларнинг судга тааллуқлилигини белгилаш ҳамда маъмурий ҳужжатга оид қоидаларни тўғри қўллашга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Диссертациянинг асосий илмий хулоса ва натижалари республика ҳамда халқаро даражадаги илмий-амалий, ўқув семинарлари, конференциялар ва давра суҳбатларида, жумладан учта халқаро, олтига республика илмий-амалий конференциясида апробациядан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот мавзуига оид 20 дан ортиқ илмий ишлар чоп этилган. Жумладан, битта монография, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 15 та мақола (улардан 14 таси республика, 1 таси хорижий журналларда) нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, 12 та параграфни ўз ичига олган тўртта боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, умумий ҳажми 240 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш қисмида** тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган муассасанинг илмий тадқиқот ишлари билан

боғлиқлиги, унинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, тадқиқот усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилинганлиги, апробацияси, натижаларнинг эълон қилинганлиги, диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ҳақида маълумотлар келтирилган.

Ўзбекистон Президенти Ш. М. Мирзиёевнинг Фармони билан тасдиқланган 2017–2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси асосида «Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак»лиги ҳақидаги давлат бошқарувидаги асосий қоида нафақат юртимизда, балки бутун дунёда эътироф этилмоқда. Эскича фикрлайдиган, халқни ўз хизматкори деб ўйлайдиган раҳбар ва ходимларни янгича, замонавий давлат бошқарувида ўтказиш, албатта, осон иш эмас. Бунда, энг аввало, давлат органларининг барча ходимлари халққа хизмат қилиш зарурлигини тушуниб етиши талаб этилади. Давлат органларининг раҳбар ва ходимлари халққа хизмат қилиши учун эса, албатта, муайян ҳуқуқий механизмларни йўлга қўйиш лозим бўлади. Шу маънода, Ўзбекистонда 2018 йил 8 январда қабул қилинган МТТҚонун ўз мазмун-моҳияти, асосий принциплари ва бошқа қоидаларига кўра давлат органларининг манфаатдор шахслар билан бўладиган муносабатларида уларнинг халққа хизмат қилишини белгиловчи ҳуқуқий механизмни шакллантириб бергани билан алоҳида аҳамиятга эга. Тадқиқот мавзуининг долзарблиги ана шулар билан боғлиқдир.

Тадқиқотнинг биринчи бобида **«Маъмурий тартиб-таомиллар ҳуқуқий асосларининг илмий-назарий таҳлили»** амалга оширилган.

Бунда, аввало, Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг тарихий ривожланиш динамикасига мурожаат қилинди. XX аср бошига қадар мамлакатимиз ҳудудида мавжуд бўлган маъмурий тартиб-таомилларга яқин тартибларнинг тарихий асосларига қисқача тўхталиб, фуқароларнинг давлат билан муносабатлари, жумладан давлат органларига мурожаат қилишини белгиловчи тартиблар таҳлил этилган.

Албатта, келтирилган маълумотларга асосланиб, тадқиқ этилаётган маъмурий тартиб-таомилларнинг қоидалари замонавий шакл ва мазмунда мавжуд бўлгани ҳақида гапириш қийин. Аммо, таҳлилларда келтирилганлардан хулоса қилиш мумкинки, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида ўрта асрларда ҳам маъмурий тартиб-таомилларга яқин тартиблар, хусусан, фуқароларнинг мурожаат қилишлари ўзига хос тарзда ривожланиб борган.

Диссертацияда совет ҳуқуқида маъмурий тартиб-таомиллар қандай маъно-мазмунда кўриб чиқилгани тўғрисидаги назарий фикрлар ҳам таҳлил қилинди. Ушбу таҳлиллардан келиб чиқиб, совет маъмурий ҳуқуқида замонавий маъно-мазмундаги маъмурий тартиб-таомиллар институти ўз ифодасини топмаганлиги таъкидланди. Маъмурий тартиб-таомиллар ҳақида гап борганида асосан давлат бошқарувида ижроия-фармойиш берувчи органларнинг фаолияти маълум бир нормалар билан тартибга солиниши келтириб ўтилган. Совет маъмурий ҳуқуқида келтирилган бундай илмий қарашлар, албатта, Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин ҳам маълум даражада ўз таъсирини сақлаб қолган. Жумладан, республикаимиз ҳуқуқшуносларининг аксарияти маъмурий

тартиб-таомиллар маъмурий ҳуқуқнинг мустақил институти эмас, балки кенг маънодаги маъмурий процесснинг таркибий қисми эканлигини таъкидлашади.

Ушбу бобда Ўзбекистонда МТТҚонуннинг қабул қилиниш тарихи ҳамда ўзига хос жиҳатлари ҳам ёритилган. Аммо асосий эътибор маъмурий тартиб-таомилларнинг илмий-назарий таҳлиliga қаратилган. Жумладан, маъмурий тартиб-таомилларнинг маъмурий ҳуқуқ институти сифатидаги тавсифи, асосий қоида ва бошқичлари республикамиз ва чет эл олимларининг илмий ишларини таҳлил қилиш асосида тадқиқ этилди.

Олимларнинг фикрларидан келиб чиқиб, маъмурий процессни *кенг* (юрисдикцион, бошқарув ва юстициявий процессуал қоидалар) ҳамда *тор* маъноларда (маъмурий суд ишларини юритиш сифатида) тушуниш мумкин, деган хулосага келинди. Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомиллар ва маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги иккита алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжат такомиллашиб бораётгани сабабли маъмурий тартиб-таомилларни маъмурий-процессуал ҳуқуқнинг мустақил институти сифатида, умумий маъмурий ҳуқуқ доирасида ўрганиш таклиф этилди.

Шунга кўра, ҳуқуқнинг мустақил (алоҳида) институти сифатида маъмурий тартиб-таомиллар деганда маъмурий органларнинг уларга хизмат юзасидан бўйсундирилмаган манфаатдор шахслар билан бўладиган муносабатларида давлат бошқаруви ваколатларини амалга ошириш орқали манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган ҳамда маъмурий-ҳуқуқий фаолиятни тартибга соладиган (регулятив) нормалар тизимини тушуниш мумкин.

Ривожланган давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, замонавий давлат бошқаруви (*public administration*) асосидаги бошқарувда маъмурий тартиб-таомилларга давлат бошқарувида иштирок этиш, тўғри бошқарув қарорларига эришишнинг оқилона йўли, давлат бошқаруви органларининг халқ олдида ҳисобдор бўлиши, шаффофлик, маълум бир қоидаларга бўйсунуш орқали ўз ваколатларини суиистеъмол қилишдан сақланишни таъминлаш, маъмурий қарорларнинг самарадорлигини ошириш қоидалари сифатида қаралмоқда. Бу эса, ўз навбатида, ривожланган давлатлар сингари маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги умумий қонуннинг маъмурий органлар ва манфаатдор шахслар ўртасидаги барча маъмурий-ҳуқуқий муносабатларга татбиқ этилишини ҳамда маъмурий тартиб-таомилларнинг барча асосий қоидаларини қонунда мустаҳкамлаш орқали кафолатлашни тақозо этади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, маъмурий тартиб-таомилларнинг қуйидаги муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди.

Маъмурий тартиб-таомиллар *маъмурий органларнинг уларга хизмат юзасидан бўйсундирилмаган манфаатдор шахслар билан қонун нормаларига мувофиқ келиб чиқадиган муносабатларида давлат бошқаруви ваколатларини амалга ошириш орқали манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятини тартибга соладиган (регулятив) процессуал қоидалардир.*

Албатта, биргина тадқиқот доирасида маъмурий тартиб-таомиллар ҳуқуқий асосларининг барча жиҳатларини қамраб олиш имконсиз. Шундан келиб

чиққан ҳолда тадқиқотнинг биринчи бобида асосий эътибор Ўзбекистонда кам ўрганилган маъмурий тартиб-таомилларни илмий-назарий таҳлил қилишда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг тартибга солиш доираси нималардан иборатлигини аниқлашга қаратилди.

Ҳуқуқшунос олимларнинг илмий қарашлари ҳамда ривожланган хорижий давлатларнинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини таҳлил қилиш натижасида маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг тартибга солиш доирасига қуйидаги асосий қоидаларни киритиш мумкинлиги аниқланди: 1) маъмурий тартиб-таомилларнинг мақсади ва амал қилиш доираси; 2) маъмурий тартиб-таомилларнинг принциплари; 3) холисликни таъминлаш; 4) маъмурий иш юритиш босқичлари; 5) тинглаш жараёни; 6) маъмурий ҳужжатни қабул қилиш (маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқийлиги, жумладан, уни бекор қилиш, чақириб олиш, ўзгартириш, ҳақиқий эмас деб топиш).

Маъмурий ҳужжат юзасидан маъмурий тартибда шикоят қилиш ва маъмурий ҳужжатни ижро этиш масаласида турли мунозарали фикрлар мавжуд бўлиб, МДҲ давлатлари (мисол учун, Тожикистон, Қирғизистон, Озарбайжон, Туркманистон)нинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларида ушбу икки масала ҳам маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларда тартибга солинганини кўриш мумкин. Бироқ, ривожланган давлатлар (АҚШ, Германия, Япония)нинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларида маъмурий ҳужжат юзасидан маъмурий тартибда шикоят қилиш ва маъмурий ҳужжатни ижро этиш масаласи тартибга солинмаган. Бу масалалар алоҳида қонунчилик (жумладан, маъмурий тартибда шикоят қилиш ва маъмурий ижро тўғрисидаги қонунлар) билан батафсил тартибга солинганини кўриш мумкин.

Германия ва Япония қонунчилигида маъмурий ҳужжат бўйича маъмурий тартибда шикоят қилиш юзасидан шикоят муддатлари, уни кўриб чиқиш доираси ва натижаси бўйича тегишли қарор қабул қилиш шартлари белгиланган. Маъмурий ҳужжат ижроси юзасидан ҳам қонуний кучга кирган маъмурий ҳужжат мавжудлиги, ижро этиш шартлари тўлиқ бажарилгани ва ижрони истисно этувчи ҳолатлар батафсил тартибга солинганини кўриш мумкин.

Мазкур ҳолатлар шуни кўрсатмоқдаки, маъмурий шикоят ва маъмурий ҳужжат ижроси алоҳида тартибга солиш предметига эга. Шу боис мазкур тадқиқот предмети доирасида маъмурий шикоят ва маъмурий ҳужжат ижроси масалалари кўриб чиқилмади. Ушбу масалалар алоҳида тадқиқот доирасида кўриб чиқилиши лозим.

Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш ва юзага келиши мумкин бўлган турли ҳуқуқий муаммоларнинг олдини олиш мақсадида тадқиқотнинг **«Хорижий мамлакатлар маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларининг ўзига хос жиҳатлари (АҚШ, Япония ва Германия мисолида)»** деб номланган иккинчи бобида ривожланган хорижий давлатлар (АҚШ, Япония ҳамда Германия) қонунчилигидан фойдаланган ҳолда маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий қоидалари бўлмиш маъмурий тартиб-таомиллар принциплари, тинглаш жараёни ҳамда

маъмурий хужжатни қабул қилиш ва унинг ҳақиқийлигига оид масалалар таҳлил қилинган.

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, ушбу давлатларда маъмурий тартиб-таомилларнинг назарий-ҳуқуқий асослари кенг ёритилган. Тадқиқот предметдан келиб чиқиб, АҚШ, Япония ва Германия давлатлари қонунчилигининг нисбатан батафсил тартибга солинган жиҳати сифатида маъмурий тартиб-таомиллар принциплари, тинглаш жараёни, маъмурий хужжатни қабул қилишнинг ҳуқуқий тавсифига доир норматив-ҳуқуқий хужжатлар ва илмий қарашлар таҳлил қилиниб, АҚШ қонунчилигидаги дю процесс принципининг мазмун-моҳияти, Япония қонунчилигидаги тинглаш жараёни ҳамда Германия қонунчилигидаги маъмурий хужжатни қабул қилиш ва бекор қилишни ҳуқуқий тавсифлашга оид ижобий тажриба Ўзбекистон қонун хужжатларини такомиллаштиришда фойдаланиш нуқтаи назаридан таҳлил қилинди.

АҚШда маъмурий тартиб-таомиллар ўзига хос тарихий шароитда, яъни тартибга солиш (регулятив) хусусиятига эга бўлган маъмуриятчилик кенг ривожланган, умумий судлар турли маъмурий муаммоларни тезкор ҳал қила олмаган, бошқа тарафдан эса маъмурий органларга махсус тартиб орқали ишонч ва қонунийлик (легитимлик)ни кафолатлаш нуқтаи назаридан жорий этилган. АҚШда маъмурий тартиб-таомиллар бир неча ўн йиллар давом этган турли баҳс-мунозаралар натижасида юзага келган. Бундай баҳслар маъмурий органларнинг ваколатларини тезкор бошқарув фаолиятидан қанчалик ажратиш лозимлиги (*how far should adjudicating functions be separated from other administrative activities*), тинглаш тартиб-таомилида раислик қилувчининг мустақил қарор қабул қила олиши (*how far should hearing commissioners be independent of the administrative agencies*), судлар маъмурий органлар томонидан қабул қилинган қарорларни қай даражада текшириши мумкинлиги (*how far should the courts review administrative action*) каби масалаларни ўз ичига олган. Шунга қўра, АҚШ маъмурий тартиб-таомиллари суд процесси билан қаттиқ боғлангани, яъни суд прецеденти асосида ривожланиб келганини ҳам кўриш мумкин.

АҚШ қонунчилиги юзасидан амалга оширилган таҳлиллар натижасида АҚШда маъмурий тартиб-таомиллар тўғри тартиб-таомил – *дю процесс* асосида ўрганилиши аниқланди. АҚШ Конституциясида назарда тутилган дю процесс принципи инсоннинг ҳаёти, эркинлиги ва мулкига даҳл қиладиган ҳар қандай маъмурий ҳаракатга нисбатан татбиқ этилиши назарда тутилади. Аммо маъмурий ҳаракатларнинг инсон ҳаётига даҳл қилиши амалда жуда кам учраганлиги сабабли асосий эътибор ва назарий изланишлар инсоннинг эркинликлари ва мулкига ҳар қандай шаклда даҳл қиладиган маъмурий ҳаракатларнинг дю процесс принципи асосида амалга оширилишига қаратилган. Дю процесс принципи асосида вужудга келган маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий ғояси – маъмурий қарор йўналтирилган шахс (*адресат*)га иш юзасидан унинг далил ва важларини тинглаш имконини тақдим этиш, бошқача айтганда, «тингланиш ҳуқуқи»ни таъминлашда акс этади.

Таъкидлаш жоизки, қарор йўналтирилган шахс (адресат)нинг маълум бир ҳуқуқий манфаатларига нисбатан ҳам дю процесс принципи татбиқ этилиши

мумкин бўлиб, шу маънода дую процесс принципи қарор йўналтирилган шахс (адресат)нинг ҳуқуқ ва эркинликлари билан бирга, унинг ҳуқуқий манфаатларини ҳам ҳимоя қилиши мумкин. Мулкий ҳуқуқларга дахл қилиш турли шаклларда бўлиши, яъни тўғридан-тўғри мулк ҳуқуқига дахл қилинишинигина эмас, балки турли асосли, қонуний манфаатларни ҳимоя қилишни ҳам назарда тутлади. Инсоннинг эркинлигига дахл қилиш деганда унинг озодликдан маҳрум қилинишинигина эмас, балки кенг маънода, маъмурий ҳаракат натижасида инсоннинг маълум бир эркинликларига дахл қилиниши каби ҳолатларни ҳам тушуниш лозим бўлади.

Таъкидлаш жоизки, инсоннинг эркинликлари ва мулк ҳуқуқига дахл қиладиган ҳар қандай ҳолда ҳам дую процесс принципи татбиқ этилавермайди ва бунинг баъзи талаб ва истисно этувчи ҳолатлари мавжуд. Бу ўринда маъмурий қарор қабул қилиниши натижасида дахл қилиши мумкин бўлган ҳуқуқ ва манфаатнинг хусусияти ҳамда дую процесс принципи татбиқ этилиши натижасида маъмурий органларнинг ишига қанчалик тўсқинлик қилишига қаралади.

Мана шу мувозанат асосида дую процесс принципини татбиқ этиш ёки этмаслик масаласи кўриб чиқилади. Зеро, қарор йўналтирилган шахс (адресат)нинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қилиш хусусиятига кўра аҳамияти унчалик катта бўлмаган ишларга нисбатан ҳам дую процесс принципини татбиқ этиш маъмурий органларнинг фаолиятига ортикча юк бўлади ва уларнинг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиши мумкин. Маълум бир маъмурий ҳаракат юқорида таъкидланган ҳуқуқ ва манфаатларга дахл қиладиган ҳаракат деб топиладиган бўлса, уларга дую процесс принципи татбиқ этилади.

Диссертацияда дую процесс принципи қуйидагиларни назарда тутиши аниқланди. Ушбу принципнинг процессуал талабларидан биринчиси – тарафнинг фикрини тинглаш учун уни хабардор қилишда, иккинчиси – тарафга суд тартибига ўхшаш тартибда фикрини тинглаш имкониятини беришда, учинчиси – тарафнинг маслаҳатлашув ҳуқуқида, тўртинчиси – қарор қабул қилувчи (маъмурий орган ёки мансабдор шахс)нинг холис бўлишида, бешинчиси эса маъмурий ҳужжат (қарор)ни чиқаришда тегишли ҳақиқий (фактик) ҳолатлар ва ҳуқуқий асослар, қарорни асослантирувчи далил ва сабаблар тўлиқ ва етарли даражада асослантирилишида намоён бўлади.

Диссертацияда амалга оширилган таҳлиллардан Японияда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида қонунни қабул қилиш узоқ вақт мобайнида рад этиб келингани унинг маданияти билан боғлиқлиги, маъмурият ва манфаатдор шахслар ўртасидаги баҳсли масалаларда норасмий музокаралар орқали маълум бир масаланинг ечимини топишга асосланиб келингани, хорижий инвесторларнинг кенг доирада кириб келиши натижасида эса ушбу япон маданияти етарлича тан олинмагани аён бўлди. Шунинг учун ҳам Япониянинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунида асосан тинглаш жараёни тартибга солинганини кўриш мумкин.

Таҳлиллардан Японияда тарафнинг фикр (важ)ларини тинглаш тартиб-таомили манфаатдор шахс учун исталмаган қарор қабул қилиниши тартиб-таомилининг муҳим процессуал талаби эканлиги келиб чикди. Ушбу тартиб-

таомил икки кўринишда, яъни а) оғзаки фикр билдириш асосида амалга ошириладиган тинглаш тартиб-таомили ҳамда б) ёзма тартибда тақдим этиладиган важ (эътироз, фикр)ларни билдириш тартиб-таомили шаклида бўлиши мумкин.

Оғзаки фикр билдириш асосида амалга ошириладиган тинглаш тартиб-таомили қонунда кўрсатилган ҳолларда олдиндан хабардор қилиш ва иш тўғрисидаги қарор йўналтирилган шахс (адресат)нинг фикрини тинглаш асосида амалга ошириладиган тартиб-таомилдир. Бундай тартиб-таомилни расмий (формал) тинглаш тартиб-таомили деб аташ ҳам мумкин.

Оғзаки фикр билдириш асосида амалга ошириладиган тинглаш тартиб-таомили қуйидагиларни ўз ичига олади. Аввало, расмий тинглаш тартиб-таомили ўтказилишидан оқилона муддат олдин тараф хабардор қилиниши талаб этилади. Ушбу хабарномада кимга нисбатан ва қандай мазмундаги исталмаган қарор қабул қилиниши режалаштирилаётгани, бундай қарор қабул қилишнинг ҳуқуқий асослари, қарор қабул қилинишига сабаб бўлган ҳақиқий ҳолат (факт)лар нималардан иборатлиги, тинглаш қачон ва қаерда ўтказилиши кўрсатиб ўтилади.

Расмий тинглаш тартиб-таомили қоида тариқасида ёпиқ тарзда ўтказилади. Бунда уч тараф, яъни расмий тинглаш тартиб-таомилида раислик қилувчи, қарор йўналтирилган шахс (адресат) ва қарор лойиҳасини тайёрлаган ходим қатнашади. Расмий тинглаш тартиб-таомилнинг бошида қандай мазмундаги исталмаган қарор қабул қилиниши режалаштирилаётгани, бундай қарорнинг ҳуқуқий асослари, қарор қабул қилинишига сабаб бўлган ҳақиқий ҳолат (факт)лар нимадан иборатлиги тушунтириб ўтилади. Шундан сўнг иш бўйича тараф ҳисобланган шахс ёки процессга таклиф қилинган бошқа манфаатдор шахслар (процесс иштирокчилари) иш юзасидан тегишли далил, ҳужжатларни тақдим этиши ва фикрлар билдириши мумкин.

Шунингдек, иш бўйича тараф раислик қилувчининг руҳсати билан қарор қабул қилаётган ходимга савол бериш ҳуқуқига эга. Тарафда расмий тинглаш тартиб-таомили тугагунига қадар ишга тааллуқли ҳужжатлар билан танишиш ҳуқуқи ҳам мавжуд. Расмий тинглаш тартиб-таомили якунида раислик қилувчи унинг натижалари юзасидан тегишли иш баённомаси ҳамда ҳисоботини қарор қабул қиладиган маъмурий органга тақдим этади. Маъмурий орган расмий тинглаш тартиб-таомили юзасидан тайёрланган баённома ва ҳисоботда раислик қилувчининг иш юзасидан хулосасини етарли даражада инобатга олган ҳолда қарор қабул қилади.

Манфаатдор шахс манфаатига нисбатан жиддий оқибатлар келтириб чиқармайдиган қарор қабул қилиниши режалаштирилаётганида важ (фикр) *ёзма тартибда* билдирилади. Бу жараён қоида тариқасида тарафнинг иш юзасидан ўз важ, фикр-эътирозларини фақат ёзма шаклда тақдим этишини англаатади.

Ушбу бобда, шунингдек, Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш юзасидан тинглаш жараёнига оид бир қанча таклифлар баён этилган. Таҳлиллар натижасида,

тинглаш жараёни расмий, норасмий ва ёзма шаклда амалга оширилиши мумкинлиги таъкидланди.

Шунга кўра, тинглаш жараёни баённомаси ва жараён якунида тегишли қарор ёки хулоса қабул қилинади. Манфаатдор шахсга тараф сифатида ишда иштирок этиш ҳамда ўз фикр, ваз ва далилларини тақдим этиш имкониятини бериш учун тинглаш жараёни ҳақида аввалдан огоҳлантирилади. Тартиб-таомил маъмурий органнинг мансабдор шахси ёки бошқа ходим томонидан амалга оширилади. Норасмий тинглаш асосан маъмурий орган ва манфаатдор шахс ўртасида ўзаро қулай шартларда амалга оширилади ҳамда қандайдир расмий тартиб-таомил ва қоидаларга риоя этмасдан ўзаро фикр алмашиш асносида ўтказилади. Ёзма тартибда тақдим этиладиган ваз (эътироз, фикр)ларни билдириш тартиб-таомили эса манфаатдор шахсга ўз фикрини ёзма тарзда тақдим этиш имконини бериш орқали амалга оширилишида ифодаланиши АҚШ ва Япония қонунчилигининг илғор тажрибасига таянган ҳолда асослантилди.

МТТТҚонунга кўра, тинглаш жараёни тўғридан-тўғри қонун ҳужжатларида кўрсатилган ёки маъмурий орган ихтиёри асосида зарур деб топиладиган ҳолларда ўтказилиши мумкин. МТТТҚонуннинг мазмунидан иккала ҳолатда ҳам, агар аниқ қоида мавжуд бўлмаса, маъмурий орган ўз ихтиёри асосида (дискрецион асосда) тинглаш жараёнини расмий, норасмий ёки ёзма шаклда амалга ошириш бўйича қарор қабул қила олишини келтириб чиқариш мумкин. Тинглаш жараёнининг шаклини танлашда ишнинг ҳажми, таъсир чорасининг жиддий ва оғирлиги, сарфланадиган маъмурий ресурс ҳамда маъмурий оқилоналик ва мақсадга мувофиқликка асосланиш лозимлиги таъкидланди.

Германиянинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуни Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда юзага келган маъмурий органлар фаолиятини иложи борича батафсил тартибга солиш заруратидан келиб чиқиб яратилган. Шунинг учун ҳам маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий қоидалари, жумладан маъмурий ҳужжатни қабул қилиш ва унинг ҳақиқийлигига оид қоидалар қонунда тўлиқ тартибга солинган.

Таъкидлаш жоизки, АҚШ, Япония ва Германиянинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги тегишли қонунлари нисбатан чуқур илмий изланишлар натижасида ишлаб чиқилган ва мутахассислар томонидан узоқ давом этган баҳс-мунозаралар натижасида қабул қилинган. Бундан ташқари, қонун қабул қилингунига қадар ва ундан кейин ҳам суд амалиётида қонунни тўғри тушуниш, талқин этишнинг мустаҳкам илмий-амалий асослари ишлаб чиқилган. Шунинг учун ҳам ушбу мамлакатларнинг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги тегишли қонунлари нисбатан батафсил ифодаланган нормаларга эга эмас, аксинча, кўп масалалар маъмурий ҳуқуқ назарияси ва суд амалиётидаги тегишли тушунтиришлар билан тўлдирилади.

Учинчи бобда **«МДХ давлатлари маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг таҳлили (Қозғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Россия мисолида)»** амалга оширилган. Тадқиқот натижасида МДХ давлатлари маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг мазмуни бир-биридан кескин фарқ қилиши аниқланди.

Аввало, айрим давлатлар (мисол учун Қозоғистон) маъмурий тартиб-таомилларни кенг маънода, яъни бутун давлат бошқарув жараёни сифатида тушуниб, бу тўғрида қонунлар қабул қилган. Иккинчи гуруҳ давлатлар (Қирғизистон ва Тожикистон) эса хорижий давлатлар мутахассислари ёрдамида ўз тилида қонун қабул қилган, лекин уни амалиётда қўллашда бир қатор қийинчиликларга дуч келмоқда. Бундан ташқари, маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунни ҳали қабул қилмаган давлатлар ҳам бор (мисол учун Россия).

Диссертацияда мазкур уч тоифа давлатларнинг қонунчилиги таҳлил қилиниб, Ўзбекистонда МТТҚонуннинг истиқболи билан боғлиқ ҳолда бир қанча муаммолар юзага келиши мумкинлиги аниқланди.

Биринчидан, маъмурий тартиб-таомиллар кенг маънода тушуниладиган давлатларда маъмурий тартиб-таомиллар манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини маъмурий суиистеъмолликдан ҳимоя қилиш маъносида ифодаланмаслиги келиб чиқди. Маъмурий тартиб-таомиллар шаклан мавжуд бўлса-да, ўзининг асл функциясини бажара олмаслиги, ижобий, тартибга солиш (регулятив) хусусияти ифодаланмаслиги маълум бўлди. Бошқарув жараёни унинг самарадорлигини ошириш нуқтаи назаридан процессуал тартибга солиниши биринчи типдаги давлатлар қонунчилигига хослиги аниқланди.

Иккинчидан, хорижий давлатлар мутахассислари ёрдамида ўз тилида қонун қабул қилган иккинчи гуруҳ давлатларда қонунни тўғри тушуниш ва англашда, уни амалиётда қўллашда жиддий камчилик ва қийинчиликлар юзага келаётгани кўзга ташланди. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, бир неча кишидан иборат ишчи гуруҳ доирасида ишлаб чиқилган қонунлар нафақат аҳоли, балки ҳуқуқни қўлловчиларнинг кўпчилиги учун ҳам тушунарсиз ва ҳатто номаълумлигича қолиб кетмоқда. Бундай қонун қоғозда қолиб, амалиётда деярли ишлатилмайди.

Учинчидан, хорижий мутахассислар ёрдамида ишлаб чиқилган қонуннинг баъзи жиҳатлари фақат шу хорижий мутахассисларгагина тушунарли, холос. Шунинг учун кези келганда айтиш жоизки, маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун тили ва мазмуни жуда мураккаб ва маҳаллий аҳоли, ҳуқуқни қўлловчилар учун тушунарсиз. Бунинг асосий сабаби эса хорижий қолиплар асосида қабул қилинган қонуннинг маҳаллий шароит ва тилга малакали ўгирилмаганидир.

Бундан ташқари, хорижий давлатлар (мисол учун АҚШ, Япония ва Германия) қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, маъмурий тартиб-таомилларнинг кўпгина қоидалари қонун қабул қилингунга қадар маъмурий ҳуқуқ назарияси ва тегишли суд амалиётида йиллар давомида шаклланиб борган. Шунга кўра, қонуннинг тегишли назарий асослар ва суд амалиёти билан боғлиқлиги, уларнинг бир-бирини тўлдириб бориши ниҳоятда кучли. Бироқ, юқорида таҳлил қилинган айрим МДХ давлатларида маъмурий тартиб-таомилларнинг назарий асослари ва суд амалиётида қўлланилиши борасида деярли ҳеч қандай ишланмалар мавжуд бўлмагани ҳолда тегишли қонунлар қабул қилинганини кўриш мумкин.

Ҳуқуқшунос олимларнинг илмий қарашларида совет маъмурий ҳуқуқининг таъсири сезилади. Суд амалиёти эса асосан амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни борица татбиқ этишга асосланган бўлиб, маъмурий тартиб-таомиллар принципларини ўзида акс эттирмаганини кўриш мумкин. Бундай шароитда тегишли қонунларнинг хорижий давлатлар қонунларини айнан такрорлаш асосида қабул қилиниши ушбу қонунлар амалиётда кўпчилик томонидан қабул қилинмаслигига олиб келиши, уларнинг имплементациясида эса жиддий нуқсон ва камчиликлар юзага келишини кўрсатди.

Шунингдек, иккинчи тоифадаги давлатларда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларни парламентда қабул қилиш билан чекланилиб, энг асосий вазифа бўлмиш соҳавий қонунларни маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун қоидаларига мувофиқлаштириш вазифаси бажарилмаганини кўриш мумкин. Натижада маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун қоидалари ва соҳавий қонунлардаги маъмурий қарор мазмуни, процессуал муддатлар каби қоидалар ҳар хил ёки бир-бирига зид бўлиб қолган. Шу маънода, маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг татбиқ этилиш доираси жуда чекланган. Шунинг учун ҳам таҳлил этилган давлатларда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун бугунга қадар нафақат амалиётда татбиқ этилмаяпти, балки кўпчиликка номаълумлигича қолиб келмоқда. Маъмурий органлар эса асосан «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги ва соҳавий қонунлар асосида ишлашни давом эттиришяпти. Кўриниб турганидек, соҳавий қонунларни маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунга мувофиқлаштиригандан кейингина ижобий ўзгаришга эришиш мумкин.

Бундан ташқари, иккинчи тоифага кирувчи давлатларда маъмурий тартиб-таомилларнинг назарий асослари деярли ривожланмаган. Назарий асослари нисбатан ривожланмаган шароитда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунни қабул қилган МДХ давлатларининг тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, қонунлар ҳаддан ташқари батафсил бўлиб, ҳатто маъмурий ҳуқуқ назариясида ёритиладиган «маъмурий ҳужжат» тушунчаси каби кўпгина масалалар ҳам бевосита қонуннинг ўзида акс эттирилган.

Учинчи тоифага мансуб давлатларда (жумладан Россияда) маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида қонун қабул қилиниши кутилмаяпти. Бунинг асосий сабаби маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонуннинг бошқа ўхшаш қонун ҳужжатлари билан алмаштирилганидир. Бу борада Россияда давлат хизматлари кўрсатиш институти асосидаги маъмурий регламентлар ва фуқаролар мурожаатларини кўриб чиқиш такомиллаштирилаётгани аниқланди. Қонунчилик жараёни шу даражага етганки, қонуности ҳужжатлар ва маъмурий регламентлар сони бир неча мингдан ошиб кетган. Шу боис Россияда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунни қабул қилиш учун мана шу ҳажмдаги қонунчилик ҳужжатларини ўзгартириш ва қайта кўриш мақсадга мувофиқ деб топиладими, деган энг мураккаб савол юзага чиқмоқда.

Маъмурий тартиб-таомилларни жорий этиш ўрнига давлат хизматлари кўрсатилишини такомиллаштириш ўзига хос жиҳатларга эга. Бунда маъмурий органлар ва манфаатдор шахслар ўртасидаги маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар

маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларидагичалик юқори даражада тартибга солилмаган бўлади. Бундан ташқари, давлат хизматлари кўрсатишни ҳуқуқий тартибга солишда асосий эътибор давлат органи фаолиятининг самарадорлигини оширишга қаратилса, маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларида манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини маъмурий суиистеъмолликдан ҳуқуқий ҳимоя қилиш кафолатларини яратишга қаратилади.

МДХ давлатлари тажрибасидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш борасида қуйидаги *хулосаларга* келинди.

Аввало, асосий эътибор МТТҚонун давлат органларининг идоравий ички муносабатларини эмас, балки фақат манфаатдор шахс ва маъмурий органлар ўртасидаги маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни маъмурий тартиб-таомил қоидалари асосида тартибга солишга қаратилишини инобатга олиш лозим. Бу икки масаланинг битта қонунда акс этиши маъмурий тартиб-таомилларнинг мазмун-моҳиятини нотўғри акс эттиради.

Иккинчидан, қонунни қабул қилиш масаланинг бир томони бўлса, унинг ижроси ва амалиётда қўлланилиши, қолаверса, манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини амалда таъминлашдаги ўрни масаланинг ўта муҳим бўлган бошқа жиҳатидир. Шунинг учун ҳам МТТҚонун амалда ишлаши учун зарур чора-тадбирлар, жумладан, бошқа қонун ҳужжатларини ушбу қонунга мувофиқлаштириш, ҳуқуқни қўлловчиларнинг салоҳиятини ошириш мақсадида улар учун тегишли тренинглар ташкил қилиш, маъмурий тартиб-таомилларнинг илмий-назарий асосларини такомиллаштириш чораларини кўриш лозим.

Учинчидан, маъмурий тартиб-таомилларни маъмурий регламентлар асосида давлат хизматлари кўрсатишдан фарқлаш ва маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларининг бирламчилигини сақлаб қолиш муҳим.

«Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ривожлантириш йўналишлари ва амалиётда қўллаш истиқболлари» деб номланган тўртинчи бобда маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий принципларини қўллаш муаммолари ва уларни бартараф этиш йўллари, маъмурий ҳужжатнинг тартибга солинишини такомиллаштириш, маъмурий шикоят ва судловни маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқлаштириш юзасидан амалга оширилган таҳлиллар натижасида маъмурий тартиб-таомиллар принципларини ва маъмурий ҳужжатга оид қоидаларни тўғри талқин этиш юзасидан илмий асосланган таклифлар ишлаб чиқилган.

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, маъмурий тартиб-таомилларнинг принциплари ҳамма давлатларда ҳам қонун даражасида белгиланмаган. Масалан, АҚШ, Япония ва Германия давлатларининг маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонунларида маъмурий тартиб-таомиллар принципларига оид қоидалар йўқ. Чунки ушбу принциплар Конституция ва суд амалиётида ҳам мавжуд. Судлар ҳуқуқнинг умумий принциплари ва «ҳуқуқий давлат» тушунчасидан келиб чиқиб, суд амалиётида йиллар давомида шаклланган маълум бир принципларни

маъмурий тартиб-таомиллар орқали татбиқ этишади. Бу эса, ўз навбатида, судларга маъмурий ишларни кўришда қонунни талқин этиш бўйича кенг ваколатлар берилганидан келиб чиқади.

Маъмурий ҳуқуқнинг назарий асосларини ҳар бир давлат ўзи ривожлантириши лозим деган илмий қараш негизида маъмурий тартиб-таомилларни Ўзбекистонда ҳам хорижий давлатлар «қолиплари» эмас, балки миллий қонунчилигимиз ва суд амалиёти асосида, ўз тилимизда шакллантиришимиз лозим, деган хулосага келинди.

МТТҚонун орқали ҳозирга қадар мамлакатимиз қонунчилигида кам учрайдиган бир қатор янги принциплар маъмурий амалиётга жорий этилмоқда. Буларга мисол қилиб мутаносиблик, ишончлилик, тингланиш имкониятининг мавжудлиги, бюрократик расмиятчиликка йўл қўйилмаслиги, мазмунан қамраб олиш, ишончнинг ҳимоя қилиниши, маъмурий ихтиёрийликнинг (дискрецион ваколатнинг) қонунийлиги, текшириш принципларини келтиришимиз мумкин. Мазкур принципларни тўғри тушуниш мақсадида улар маъмурий амалиёт мисолларидан фойдаланган ҳолда таҳлил қилинган.

Тадқиқот асосида мутаносиблик принципини татбиқ этишда қуйидаги тўрт жиҳатни инобатга олиш талаб этилиши аниқланди. *Аввало*, маъмурий ҳужжат қонуний мақсадларни амалга оширишга қаратилган бўлиши лозим. *Иккинчидан*, ушбу қонуний мақсад «яроқли» бўлиши, яъни амалга оширилаётган таъсир чораси орқали қонуний мақсадга эришиб бўладими ёки йўқми, деган саволга жавоб бериши керак. *Учинчидан*, маъмурий орган амалга ошираётган таъсир чораси «зарурий» («керакли») бўлиши даркор. Яъни амалга оширилаётган таъсир чорасининг А, Б, В каби вариантлари бўлгани ҳолда, ушбу таъсир чораларининг қай бири қонуний мақсадга эришишда энг самарали ва ишончли ҳисобланиши, асосийси, манфаатдор шахсга имкон қадар кам зарар етказишига эътибор берилиши керак. *Тўртинчидан*, олдини олиш кутилаётган хавф, зарар ёки эришилиши кутилаётган оммавий манфаат ҳамда таъсир чорасини қўллаш орқали манфаатдор шахсга етказиладиган зарар билан эришилиши кутилаётган хусусий манфаат таққосланиши ва шунга қараб иш тутиш талаб этилади. Мана шу тўрт жиҳатни эътиборга олган синовдан ижобий ўтган ҳоллардагина тегишли таъсир чорасини қўллаш тўғрисида маъмурий ҳужжат қабул қилинишини қонуний деб баҳолаш мумкинлиги Германия қонунчилигининг илғор тажрибаси асосида асослантириб берилди.

Маъмурий тартиб-таомилларда ишончнинг ҳимоя қилиниши принципига кўра, манфаатдор шахс виждонан ҳаракат қилган бўлса-ю, унга боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ёки маъмурий органнинг хатоси, айби билан ноқонуний маъмурий ҳужжат қабул қилинган бўлса, манфаатдор шахснинг маъмурий ҳужжат қонуний эканлигига ишончи қонун билан ҳимояланиши зарур. Бундай вазиятда ноқонуний маъмурий ҳужжат бўлгани ҳолда маъмурий орган ўз дискрецион ваколати асосида маъмурий ҳужжатни кучда қолдириши ёки бекор қилиб, манфаатдор шахсга адолатли компенсация тўлаб бериши лозим бўлади.

Маъмурий ихтиёрийликнинг (дискрецион ваколатнинг) қонунийлиги принципига кўра, дискрецион ваколатни амалга оширишда, албатта, қонун

ҳужжатларида белгиланган доирада ҳаракатланиш муҳим. Лекин дискрецион ваколатни тийиб турадиган, тартибга соладиган жиҳат шундаки, бундай ваколатни амалга оширишда қонунда кўзланган мақсадга ҳам қатъий риоя этиш талаб қилинади. Агар дискрецион ваколат қонунда белгиланганидан бошқа мақсадда қўлланиладиган бўлса, бу ҳол тегишли маъмурий ҳужжатнинг ноқонунийлигини келтириб чиқаради.

Дискрецион ваколат маълум бир вазиятда нотўғри талқин этилган, яъни маъмурий ихтиёрийлик мажбурият сифатида тушунилган ҳолатда ҳам ноқонунийлик келиб чиқади. Шунга кўра, маъмурий орган дискрецион ваколатдан фойдаланган ёки фойдаланмаган ҳар икки ҳолатда ҳам ушбу қарорини асослантириб бериши, бундай қарорга келишига сабаб бўлган барча баҳо, ваз ва мулоҳазаларни баён этиши шарт бўлади. Тадқиқотда дискрецион ваколатни қўллашнинг ноқонунийлиги ҳуқуқий ёки ҳақиқий (фактик) асосларни нотўғри татбиқ этиш натижасида ҳам юзага келиши мумкинлиги таъкидланди.

Диссертацияда маъмурий ҳужжатнинг ҳуқуқий тавсифи, унинг ҳақиқийлигига оид Германия қонунчилиги илғор тажрибаси асосида тегишли таклифлар ҳам берилган.

Амалга оширилган таҳлиллардан маъмурий ҳужжатнинг қуйидаги бешта асосий белгиси мавжудлиги келиб чиқди: 1) маъмурий ҳужжатнинг маъмурий орган томонидан қабул қилиниши; 2) ташқи субъектларга йўналтирилганлиги; 3) ҳокимият ваколоти асосида қабул қилиниши; 4) ҳуқуқий оқибат юзага келтириши, 5) аниқлиги (индивидуаллиги). Шунга кўра, маъмурий ҳужжат деганда маъмурий орган томонидан қабул қилинадиган, ташқи субъектларга йўналтирилган, ҳуқуқий оқибат келтириб чиқарувчи, аниқ (индивидуал) хусусиятга эга бўлган ҳар қандай ҳокимият таъсир чорасини тушуниш мумкин.

Жисмоний ва юридик шахслар томонидан маъмурий органлар устидан судга ариза ва шикоят берилганида, аввало низолашилаётган масала юзасидан маъмурий органнинг ички бўйсунувида бўлмаган манфаатдор шахсга (ташқи субъектларга) йўналтирилган, ҳокимият ваколоти асосида қабул қилинган, қарор йўналтирилган шахс (адресат) учун маълум бир ҳуқуқий оқибат келтириб чиқарувчи индивидуал ҳужжатнинг бор-йўқлигига эътибор қаратилиши лозим. Агар ишда маъмурий ҳужжат мавжуд бўлса, аввало ушбу ҳужжатнинг қонуний кучга эга эканлигидан келиб чиқиб, шу ҳужжат юзасидан низолашиш лозим бўлади. Бундай ҳолда маъмурий ҳужжатни қабул қилиш учун асос бўлган турли маълумотномалар ва бошқа ҳужжатларни эмас, балки маъмурий органнинг ташқи субъект, яъни манфаатдор шахсга йўналтирилган ҳужжати (қарори) юзасидан низолашиш мумкин. Тадқиқотда ушбу қоидага амал қилмаслик низонинг нотўғри расмийлаштирилиши ва иш юритишнинг тугатилишига асос бўлиши асослантириб берилди.

Диссертант маъмурий шикоят ва маъмурий судловга оид процессуал қоидаларни маъмурий тартиб-таомиллар қоидаларига мувофиқлаштириш юзасидан ҳам таклифлар ишлаб чиққан.

Маъмурий тартиб-таомиллар ва маъмурий судлов ишларини юритишнинг ўзаро боғлиқлиги қуйидагиларда кўринади. Маъмурий судлар маъмурий иш юритувда, *аввало*, маъмурий тартиб-таомиллар принципларига; *иккинчидан*, маъмурий иш юритишнинг бошланиши, холисликни таъминлашга оид қоидалар,

аризани кўриб чиқиш муддатлари ҳамда манфаатдор шахслар ҳуқуқларига; *учинчидан*, маъмурий иш юритишни тўхтатиб туриш, тугатиш ва тиклаш билан боғлиқ бошқа қоидаларга риоя этилганлигини текширади. Маъмурий суд томонидан текшириладиган муҳим масалалардан яна бири маъмурий ҳужжатни қабул қилиш, асослантириш ва маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқийлигига оид маъмурий тартиб-таомиллар қоидалари ҳисобланади.

Ривожланган мамлакатларнинг маъмурий судлов ишларини юритиш тўғрисидаги қонунларида маъмурий ҳужжат юзасидан манфаатдор шахс шикоят ёки ариза билан мурожаат қилмоқчи бўлганида аввал юқори турувчи ёки тегишли махсус ваколатли маъмурий органга мурожаат этиши тартиби мавжудлигини кўриш мумкин. Яъни, қонун ҳужжатларида манфаатдор шахс маъмурий орган томонидан қабул қилинган маъмурий ҳужжатдан норози бўлган тақдирда тўғридан-тўғри судга эмас, балки аввал маъмурий тартибда юқори турувчи органга шикоят қилиши мажбурий талаб сифатида белгиланган.

Бирок, МДХ давлатлари қонун ҳужжатларида бундай талабнинг йўқлигига асосий сабаблар маъмурий органлар томонидан маъмурий шикоятларни очиқ, шаффоф ва тушунарли тарзда кўриб чиқишни таъминлайдиган алоҳида қоидалар йўқлиги, фуқароларда ўз ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши борасида маъмурий органларга етарли ишонч мавжуд эмаслиги каби омиллар эканлиги кўрсатилди. Мисол учун, АҚШда маъмурий тартиб-таомилларга катта эътибор берилишининг сабабларидан бири оммавий-ҳуқуқий низолар юзасидан суд ишлари маъмурий тартиб-таомиллар натижасида тузилган ҳисобот (баённома)ларнинг қонунийлигини кўриб чиқиш асосида олиб борилиши билан боғлиқ. Маъмурий тартибдаги шикоятнинг мажбурийлиги, аввало, юқори турувчи органлар ўзларининг қўйи турувчи органларининг қарорларини мониторинг қилиб туриши ҳамда асосиз қабул қилинган қарорларини тузатиши мумкинлиги билан ижобий саналади.

Ҳақиқатан ҳам, бир қарашда маъмурий тартибда судгача шикоят қилиш мажбурий тартибининг ўрнатилиши кўпгина ижобий жиҳатларга эга. Энг асосийси, бу тартиб маъмурий ҳужжатни мақсадга мувофиқлиги ва тўғрилиги юзасидан қайта кўриш ва баҳолашга имкон беради. Шунга кўра, маъмурий тартибда судгача шикоят қилишни мажбурий тартиб сифатида ўрнатиш мақсадга мувофиқ.

Аввало, маъмурий тартиб-таомил қоидалари асосида, яъни тегишли тартибда хабардор қилинган, фикр-мулоҳазалари тингланган ва бошқа тартиб-таомил кафолатлари тақдим этилиши натижасида қабул қилинган маъмурий ҳужжат юзасидан маъмурий тартибда (қарор қабул қилиш ёки юқори турувчи маъмурий органга шикоят қилиш тартибида) ёхуд маъмурий судга шикоят қилишда маъмурий орган янги далиллар, асослар келтира олмайди. У ўзи қабул қилган маъмурий ҳужжатнинг қонунийлигини иш кўриш босқичида бор ҳужжатлар ва маълумотлар асосида текширади. Худди шу талаб манфаатдор шахсларга ҳам қўйилган ҳолатларни кўриш мумкин.

Дарҳақиқат, маъмурий орган ҳам, манфаатдор шахс ҳам шикоят босқичида иш юзасидан янги далил, ваз ва асослар келтира олмаслигини олдиндан билса, ўзида мавжуд барча далил ва ҳужжатларни дастлабки маъмурий ҳужжатни қабул қилиш босқичи (жараёни)да тақдим этишга ҳаракат қилади (шунда дастлабки маъмурий ҳужжатни қабул қилишга қаратилган маъмурий тартиб-таомиллар

қоидаларига эътибор билан қаралади), акс ҳолда ҳали имконим бор деб, шикоят босқичига қадар ўзидаги важ, маълумот, далилларни ошкор этмасликка ҳаракат қилади. Бу эса жараённинг асоссиз чўзилиши ҳамда куч ва вақт беҳуда сарфланишига сабаб бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, маъмурий судда ишларни кўришда дастлабки маъмурий ҳужжат қабул қилиниши жараёнида тақдим этилган далил, важ ва асослар доирасида маъмурий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш юзасидан тегишли қоидалар киритиш таклиф этилди.

ХУЛОСА

Амалга оширилган тадқиқот натижасида қуйидаги назарий *хулосалар*, ҳуқуқни қўллаш амалиётини ривожлантиришга қаратилган *тавсиялар* ва қонун ҳужжатларини такомиллаштиришга доир *таклифлар* илгари сурилди:

I. Илмий-назарий хулосалар:

1. Маъмурий тартиб-таомилларни умумий маъмурий ҳуқуқ доирасида маъмурий-процессуал ҳуқуқнинг мустақил институти сифатида ўрганиш таклиф этилди.

2. Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари фақат манфаатдор шахс ва маъмурий органлар ўртасидаги маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солади. Маъмурий тартиб-таомиллар давлат органларининг идоравий ички муносабатларини тартибга солишга қаратилмаган. Шунга кўра, маъмурий тартиб-таомилларни давлат хизматлари кўрсатиш асосидаги маъмурий регламентлардан фарқлаш муҳим.

3. Амалга оширилган таҳлиллар натижасида маъмурий тартиб-таомилларга қуйидаги муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: *маъмурий тартиб-таомиллар маъмурий органларнинг уларга хизмат юзасидан бўйсундирилмаган манфаатдор шахслар билан қонун нормаларига мувофиқ келиб чиқадиган муносабатларида давлат бошқаруви ваколатларини амалга ошириш орқали манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятини тартибга соладиган (регулятив) процессуал қоидалардир.*

4. Маъмурий ҳужжат деганда маъмурий орган томонидан қабул қилинадиган, ташқи субъектларга йўналтирилган, ҳуқуқий оқибат келтириб чиқарувчи, аниқ (индивидуал) хусусиятга эга бўлган ҳар қандай ҳокимият таъсир чорасини қўлловчи ҳужжат тушунилади.

5. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, МТТтҚонунда келтириб ўтилган «номувофиқ маъмурий ҳужжат» ўрнига «исталмаган маъмурий ҳужжат» атамасини қўллаш мақсадга мувофиқлиги ривожланган хорижий давлатлар тажрибаси ва маъмурий тартиб-таомилларнинг илмий-назарий асосларига мос келиши кўрсатиб берилди.

6. Маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқий эмаслиги маъмурий органнинг очикдан-очик ўз ваколатидан ташқарига чиқиб кетиши, тегишли ваколатга эга бўлмаган ҳолда маъмурий ҳужжат қабул қилиниши ёки маъмурий ҳужжатнинг ҳуқуққа хилоф ҳаракатларни содир этиш мазмунига эга бўлиши каби маъмурий ҳужжатда қонун

талабларини очик-ойдин ва жуда кўпол тарзда бузиши орқали унинг ноқонунийлиги аён бўлиб турган ҳоллардагина юзага келади. Шунинг учун ҳам бундай маъмурий ҳужжат ўз-ўзидан ҳақиқий эмас деб ҳисобланиши кераклиги исботланди.

7. Қонуний чиқарилган маъмурий ҳужжат қарор йўналтирилган шахс (адресат)га етказилиб, қонуний кучга кирганидан сўнг қандайдир сабаб ва асосларга кўра бекор қилиниши маъмурий ҳужжатни чақириб олиш деб номланади. Ҳуқуққа зид маъмурий ҳужжат шахсга етказилган ва қонуний кучга кирганидан сўнг уни ноқонунийлиги сабабидан бекор қилиш маъмурий ҳуқуқда маъмурий ҳужжатни бекор қилиш деб номланиши асослантириб берилди.

8. Манфаатдор шахснинг айби бўлмагани ҳолда қонунга зид тарзда қабул қилинган маъмурий ҳужжатни бекор қилишда (маъмурий ҳужжатни бекор қилиш оқибатида манфаатдор шахснинг маъмурий ҳужжатга бўлган қонуний ишончи асосида унга маълум бир зарар келиб чиққан ҳолларда) маъмурий орган мутаносиблик ва ишончнинг ҳимоя қилиниши принциплари асосида: а) зарарни қоплаб бериши ёки б) маъмурий ҳужжатни бекор қилиш натижасида манфаатдор шахс кўрадиган зарар жамият манфаатларига етказиладиган зарардан ошиб кетган тақдирда (жамият манфаатларига таҳдид солаётган ҳоллардан ташқари), унинг ишончини ҳимоя қилиши мумкинлиги асослантириб берилди.

9. Маъмурий ҳужжатнинг ноқонунийлиги манфаатдор шахснинг айби билан юзага келган ҳолларда унинг ишончини ҳимоя қилиш талаб этилмаслиги ва маъмурий ҳужжат маъмурий орган томонидан бекор қилиниши мумкинлиги асослантирилди.

10. Қонунга мувофиқ қабул қилинган маъмурий ҳужжат маъмурий орган ёки манфаатдор шахснинг айби бўлмагани ҳолда, қонун ёки вазият ўзгариши каби сабабларга кўра унинг ноқонунийлиги ёки жамият манфаатларига зарар (таҳдид) юзага келтирган тақдирда маъмурий орган мутаносиблик ва ишончнинг ҳимоя қилиниши принциплари асосида: а) зарарни қоплаб бериш шarti билан маъмурий ҳужжатни бекор қилиши ёки б) манфаатдор шахс кўрадиган зарар жамият манфаатларига етказиладиган зарардан ошиб кетадиган бўлса, (жамият манфаатларига таҳдид солаётган ҳоллардан ташқари) унинг ишончини ҳимоя қилиши мумкинлиги асослантириб берилди.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар:

1. МТТтҚонуннинг 13-моддаси учинчи қисмини, яъни *«агар амалга оширилган маъмурий тартиб-таомил маъносига кўра бошқа маъмурий тартиб-таомилларни ўз ичига олса, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда улар ҳам амалга оширилган деб ҳисобланади»* деган қоида, турли нотўғри талқинларнинг олдини олиш мақсадида, чиқариб ташлаш таклиф этилди.

2. МТТтҚонуннинг 52-моддасида маъмурий ҳужжатнинг оғзаки, электрон ва бошқа шакллари тўғрисида тегишли қоидаларни киритиб қўйиш ва қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилди: *«Маъмурий ҳужжат ёзма, электрон ва бошқа шаклларда қабул қилиниши мумкин. Қонун ҳужжатларида маъмурий ҳужжат бошқа шаклда, шу жумладан бошқа тегишли ҳужжатни бериш ёки муайян ҳаракатларни амалга ошириш йўли билан қабул қилиниши мумкинлиги ҳоллари*

назарда тутилиши мумкин. **Электрон ва бошқа шаклларда қабул қилинган маъмурий ҳужжат манфаатдор шахс талаби билан ёзма шаклда тақдим этилиши мумкин. Ёзма маъмурий ҳужжат маъмурий органнинг ваколатли мансабдор шахси ёки коллегиал орган аъзолари томонидан имзоланади ва маъмурий органнинг муҳри билан тасдиқланади.**

3. МТТтҚонунда иш манфаатдор шахс манфаатларига зид равишда амалга оширилаётган бўлса, уни мажлисда кўриб чиқиш талаби қўйилган. Лекин бу тўлақонли тинглаш жараёнини ақс этгирмайди. Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда тинглаш жараёнини қонунда алоҳида боб сифатида тартибга солиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу бобда тинглаш жараёни қайси ҳолларда ўтказилиши, шартлари, жараёни ва маъмурий орган қарорига таъсири тўғрисида батафсил қоидалар белгилаш таклиф этилди.

4. МТТтҚонунда маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқийлигига оид бир қанча нормаларни, жумладан: **маъмурий ҳужжатнинг қонуний кучи ва ҳақиқийлиги (55¹-модда); маъмурий ҳужжатнинг ҳақиқий эмаслиги (59¹-модда); тартиб-таомилдаги ва шаклий (формал) хатоларнинг оқибатлари (59²-модда); гайриқонуний маъмурий ҳужжатнинг бекор қилиниши (59³-модда); қонуний маъмурий ҳужжатнинг бекор қилиниши (59⁴-модда); маъмурий ҳужжатнинг алоҳида қисмини (қисман) бекор қилиши ёки ҳақиқий эмаслиги (59⁵-модда); манфаатдор шахс ташаббуси билан маъмурий тартиб-таомилларни қайта ўтказиши (59⁶-модда)** нормаларини киритиш лозимлиги асослангириб берилди.

5. Маъмурий шикоят ва судловни маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқлаштириш лозимлиги асослангириб берилди. Жумладан, маъмурий тартибда судгача шикоят қилишни мажбурий тартиб сифатида белгилаш мақсадга мувофиқ. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексининг 1-моддасини қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилди:

«Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Кодекс ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир. **Маъмурий суд ишларини юритишда маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари нормаларининг бажарилиши текиширилади.** Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикаси маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади».

6. Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 67-моддасини (Исботлаш мажбурияти) қуйидаги мазмундаги олтинчи қисм билан тўлдириш таклиф этилди: **«Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари нормаларига мувофиқ тарзда манфаатдор шахсга иш юзасидан ўз фикр ва вазларини баён этиш, қўшимча далиллар тақдим этишга имкон берилган ҳолда тинглаш жараёни доирасида чиқарилган маъмурий ҳужжатга нисбатан ишда иштирок этувчи шахслар фақат дастлабки маъмурий ҳужжатни қабул қилишда маъмурий орган томонидан ўрганилган далилларга асосланишга ҳақли».**

III. Ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар:

1. Барча олий юридик таълим муассасаларида «Маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асослари» ўқув курсини киритиш, ҳуқуқий амалиётда фаолият юритаётган мутахассислар учун махсус ўқув курслари ташкил этиш таклиф этилди.

2. МТТҚонун амалда ишлаши учун зарур чора-тадбирлар, жумладан, қонуннинг ижросини мониторинг қилиб бориш, бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ушбу қонунга мувофиқлаштириш, шунингдек ҳуқуқни қўлловчи субъектларнинг бу борадаги кўникмаларини ошириш мақсадида тегишли тренингларни доимий равишда ўтказиш лозимлиги асослантириб берилди.

3. Маъмурий ҳужжатни аниқлашда унинг шаклига эмас, балки унга хос белгиларга эътибор қаратиш лозимлиги асослантириб берилди. Шунга кўра, маъмурий ҳужжатга оид процессуал қоидаларни қўллашда баённома, хат, оғзаки кўрсатма ва бошқа турли шаклларда ифодаланадиган ҳокимият таъсир чораларини ҳам маъмурий ҳужжат сифатида тушуниш лозимлиги асослантириб берилди.

4. Мутаносиблик принципини амалда татбиқ этишда куйидаги тўрт жиҳатни инобатга олиш таклиф этилди. Биринчидан, маъмурий ҳужжат қонуний (легитим) мақсадларни амалга оширишга қаратилган бўлиши; иккинчидан, ушбу қонуний (легитим) мақсад «яроқли» бўлиши; учинчидан, маъмурий орган амалга ошираётган таъсир чораси «зарурий» («керакли») бўлиши; тўртинчидан, олдини олиш кутилаётган хавф, зарар ёки эришилиши кутилаётган оммавий манфаат ҳамда таъсир чорасини қўллаш орқали манфаатдор шахсга етказиладиган зарар, эришилиши кутилаётган хусусий манфаат таққосланиши лозим бўлади ва шунга қараб ҳаракатланиш талаб этилади. Мана шу тўрт жиҳатни эътиборга олган ҳолда чиқарилган маъмурий ҳужжатни қонуний деб баҳолаш мумкинлиги асослантириб берилди.

5. Ишончнинг ҳимоя қилиниши принципига кўра, манфаатдор шахс виждонан ҳаракат қилган ҳолларда унга боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ёки маъмурий органнинг хатоси, айби билан ноқонуний маъмурий ҳужжат қабул қилинадиган бўлса, манфаатдор шахснинг маъмурий ҳужжатнинг қонуний эканлигига ишончи қонун билан ҳимояланади. Ушбу ҳолларда ноқонуний маъмурий ҳужжат бўлгани ҳолда маъмурий орган ўз дискрецион ваколати асосида маъмурий ҳужжатни кучда қолдириши ёки бекор қилиб, манфаатдор шахсга адолатли компенсация тўлаб бериши лозимлиги асослантириб берилди.

6. Маъмурий ихтиёрийликнинг (дискрецион ваколатнинг) қонунийлиги принципига кўра, дискрецион ваколатнинг қонунда белгиланганидан бошқа мақсадда қўлланилиши, маъмурий ихтиёрийликни мажбурият сифатида тушуниш, ҳуқуқий ёки ҳақиқий (фактик) асосларни нотўғри татбиқ этиш натижасида мазкур принципнинг бузилиши келиб чиқиши мумкинлиги асослантириб берилди.

7. Жисмоний ва юридик шахслар томонидан маъмурий органларга нисбатан судга ариза ва шикоят қилинганида, аввало низолашилаётган масала юзасидан маъмурий ҳужжатнинг бор ёки йўқлигига эътибор қаратилиши лозим. Агар ишда маъмурий ҳужжат мавжуд бўлса, аввало ушбу ҳужжатнинг қонуний кучга эга эканлигидан келиб чиқиб, шу ҳужжат юзасидан низолашиш лозим бўлади. Мазкур қоидага амал қилмаслик низонинг нотўғри расмийлаштирилиши ва иш юритишни тугатишга асос бўлиши исботлаб берилди.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.27.06.2017.Yu.23.01 AT THE ACADEMY OF PUBLIC
ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

NEMATOV JURABEK NEMATILLOYEVICH

**DEVELOPMENT OF LEGAL BASES OF THE ADMINISTRATIVE
PROCEDURES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
(COMPARATIVE-LEGAL ANALYSES)**

12.00.02 – Constitutional law. Administrative law. Finance and customs law

ABSTRACT
of the dissertation of the doctor of sciences (DSc) on sciences in law

Tashkent – 2019

The theme of the dissertation of the Doctor of Science (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan with number B2018.4. DSc/Yu53.

The dissertation was prepared at the The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation was posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume) on the website of the Scientific Council (<http://dba.uz/uz/avtoreferatlar/>) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific consultant:

Husanov Ozod Tillabayevich
Doctor of Science in Law, Professor

Official opponents:

Otakhonov Foziljon Haydarovich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Ziyodullayev Muzaffar Ziyodullayevich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Berdiyarov Shukhrat Namazbayevich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Leading Agency:

Research Institute of Legal Policy under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will be held on September «13» 2019 at 12:00 at the session of the Scientific Council DSc.27.06.2017.Yu.23.01 at The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan. (Address: 100003, Islam Karimov street, 45. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 232-60-80; fax: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

The doctoral dissertation is available at the Information Resource Centre of The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan (registered No. 40), (Address: 100003, Islam Karimov street, 45. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 232-60-80).

Abstract of the dissertation was submitted on «22» August 2019.

(Registry protocol № 22 of «22» August 2019).

F.H. Rakhimov

Vice-Chairman of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Associate Professor

D.A. Karimov

Scientific Secretary of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philosophy in Law

I.T. Tulteev

Chairman of the Scientific Seminar at the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Associate Professor

INTRODUCTION (abstract of doctoral (DSc) dissertation)

The importance and relevance of the dissertation theme. In the world, the contentious issues in contemporary governance relating to establishing effective and rational administrative mechanisms and advancing an administrative procedure system that serves to facilitate a hearing of interested persons have been an important subject matter. The fact that the administrative procedures in countries such as the EU states, US and Japan help bolster the citizen participation in public affairs, reinforce democratization of governance in terms of accountability and transparency attach more importance to its existence. Such well-established practices give once more credence to the administrative procedure in a broad sense leading institute of administrative-process law as a mechanism that serves to establish effective communication between state bodies and the interested persons.

In the world, many rules of administrative procedures are regarded as a way to participate in decision-making and transparency, as well as a wise way to achieve the most appropriate governmental decisions, and as an order of accomplishing the due process. Therefore, following research inquiries are very significant today: expanding the scope of administrative procedures, improving the implementation of the principles of this procedure, hearing the person in the broader sense, and reaching to a clear decision through the legitimacy of the procedures, improving the legal framework of administrative procedures such as the establishment of administrative and legal regulation by all participants of the administrative procedures.

Particular attention is being paid to the introduction of modern public administration in our country, based on the idea of improving the legal framework of public administration, including on the Strategy of Action based on the idea that "public authorities should serve the people, not the people should serve the public authorities"⁴. Accordingly, there are some unresolved problems in this area, such as the adoption of decisions without listening to the opinions of interested persons, the lack of adequate attention to their legal and actual (factual) grounds, the absence of unified procedures of revocation, changing, annulment of decisions, delay of decision-making by various reasons, and unjustified decisions are still underway. The inadequate development of the material and procedural frameworks of the activities of public administration bodies as a result affecting the insufficient provision of rights and freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities and other similar shortcomings require scientific research to improve the legal basis of administrative procedures.

The current dissertation intends to find solutions to the aforementioned problems, while at the same time, facilitate the proper execution of the following laws, decrees and other legal documents: Laws of the Republic of Uzbekistan "On Administrative Procedures" (2018), "On Fighting against Corruption" (2017), "On appeals of physical and legal entities" (2017), the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Strategy for Action in the Five Priorities of Development of the Republic of

⁴ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On Approval of the Concept of Administrative Reforms in the Republic of Uzbekistan" dated September 8, 2017 // The legislation materials of the Republic of Uzbekistan. - 2017. - No. 37 - Article 979.

Uzbekistan in 2017-2021" (2017), "On Approval of the Concept of Administrative Reforms in the Republic of Uzbekistan" (2017).

The relevancy of the research to the main priorities of science and technology development in the Republic. The current research has been conducted under the first priority area of science and technology in the Republic of Uzbekistan: "Spiritual, moral and cultural development of democratic and legal society and formation of the innovative economy".

Literature review of international scientific researches on dissertation topic⁵. The researches dedicated to analyzing the theoretical and legal basis of the administrative procedures have been conducted in the famous universities and institutions, namely Stanford, Harvard Law School, Yale Law School, Columbia Law School (USA), Oxford, London (UK), Spayer Verwaltungsrechts Universitat (Germany), Nagoya University, Tokyo University, Kyoto University, Ryukoku University (Japan), Voronezh State University, Moscow State University (Russia), the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, the University of World Economy and Diplomacy, Tashkent State University of Law, the Academy of the Ministry of Internal affairs, the Academy of the General Prosecutor's Office (Uzbekistan).

The following scientific findings have been observed as a result of the ongoing research on advancing the institutional foundation of administrative procedures through a theoretical and legal means: the study regarding three historic phases of administrative procedures and analysis of the development of administrative procedure in each individual country (Yale Law School), the scientific proved development of procedures of validity and revocation of administrative acts (Spayer Verwaltungsrechts Universitat), the theoretical and legal analysis of rules regarding review standards and development of participation of third parties in hearing of administrative procedure (Nagoya University, Tokyo University, Kyoto University, Ryukoku University), the necessity of adopting a law on administrative procedures and how the law should be (Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, University of World Economy and Diplomacy, Tashkent State University of Law, the Academy of the Ministry of Internal affairs, the Academy of the General Prosecutor's Office).

Several studies have been conducted to further improve the legal framework for administrative procedures in the world, including the third generation based on participation and collaboration, expanding the scope of principles of administrative procedures in administrative cases, strengthening the hearing process in the adoption of administrative acts. Also, scientific research is underway in the priority direction, such as improving the rules of administrative procedures in protection of trust and proportionality in the revocation of the administrative acts.

The scope of inquiry on the research topic. There is a profusion of extant research on the administrative procedures as the main institute of administrative law in the developed countries. There is an abundance of existing literature on the meaning of the law on administrative procedure, principles, steps and main rules deeply researched

⁵ Review of foreign scientific research on dissertation topic was taken from: <https://law.yale.edu>; <http://www.foev-speyer.de>; <https://www.law.nagoya-u.ac.jp>; <https://munkschool.utoronto.ca>; <http://www.law.vsu.ru>; <http://dba.uz>; <https://tsul.uz>.

in countries like US, Germany, and Japan as well as other CIS countries. For instance, in USA, emergence, necessity and main elements of administrative procedures, due process succinctly stated by numerous scholars, including H.N.Fenton, O.R.McGuire, J.Ponce, C.McFarland, G.H.Montague, F.H.Sherwood, F.Heady, A.T.Vanderbilt, K.E.Kovacs, L.S.Bressman, C.J.Peck, J.D.Bond, B.Schwartz, R.L.Corrada, J.R.Brown, W.F.Funk, R.H.Seamon, E.Gellhorn, R.M.Levin, A.D.Jergesen endeavored to examine the historic inception and substance of administrative procedures in the USA.

The main provisions of the Law on Administrative Procedures in Japan, the reasons why such a law has not been adopted for a long time, and the hearing process of administrative cases have been examined by scholarly works of following scholars, such as H.Shiono, K.Uga, K.Ichihashi, T.Sowa, H.Yamada, T.Watari, J.Ohnesorge.

E.Schmidt-Aßmann, J.Ziekow, H.Dorig, R.Zimmermann, L.Brocker, J.Pudelka wrote extensively and expressed their views on the origin and emergence of administrative law and its characteristics, administrative act and its validity in Germany.

In addition to the abovementioned literature, two prominent scholars, G.A.Bermann and J.Barnes, contributed to the field regarding the general principles of administrative procedures in EU and the three generations of administrative procedures, their classification, and major differences respectively.

Theoretical and legal aspect of administrative procedures can be also considered one of the widely researched area of study by scholars in CIS O.Ametisova, Z.Baymoldina, A.A.Baltabekov, D.Boronbayeva, D.K.Bereznitskaya, A.M.Volkov, A.B.Gabbasov, K.Dikambayeva, S.Karimov, U.Sattarov, E.K.Imanaliyev, S.I.Ibragimov, R.Madaliyev, R.N.Marifxanov, Ya.Nuriyev, D.Oleynik, Kh.Oyev, E.V.Poroxov, R.A.Podoprighora, A.Tukiyev, S.S.Shishimbayeva, especially in Russia E.S.Bocharova, A.A.Demin, K.Davidov, Ye.A.Degtareva, M.O.Yefremov, V.A.Zyuzin, I.M.Lazarev, S.N.Makhina, N.B.Malyavina, O.V.Morozova, A.A.Nikolskaya, O.S.Rogacheva, Yu.N.Starilov, Yu.P.Solovey. However, the mentioned studies do not examine, in a monographic fashion, the ways of establishing the institutional, theoretical, and legal basis of administrative procedure in Uzbekistan.

Following the independence, nonetheless, scholars of Uzbekistan, A.A.Agzamkhujayev, A.A.Azizkhujayev, M.A.Akhmedshayeva, S.M.Adilkhodjayeva, I.I.Bobokulov, H.B.Boboyev, Z.M.Islomov, B.I.Ismoilov, N.T.Ismoilov, G.S.Ismailova, Kh.M.Mamatov, G.R.Malikova, M.M.Mirakulov, U.H.Mukhamedov, O.Z.Muhammadjonov, F.A.Muhitdinova, H.T.Odilqoriyev, F.H.Otakhonov, F.H.Rakhimov, M.Kh.Rahmonqulov, Kh.I.Ruzmetov, A.Kh.Saidov, A.S.Tursunov, J.U.Toshqulov, I.T.Tulteev, A.A.Tulaganov, O.T.Husanov, I.A.Khamedov, R.R.Hakimov conducted several studies on the different aspects of public administration and administrative reforms in Uzbekistan.

However, in these researches, the legal framework of administrative procedures in Uzbekistan have not been analyzed and the theoretical and legal bases of administrative procedures have not been studied at the level of monographs.

Due to relatively new nature of administrative procedures in administrative law of Uzbekistan, indigenous legal scholars have scarcely delved into the topic. Although following scholars such as I.A.Khamedov, A.A.Li, S.M.Selimanova, E.S.Kanyazov, E.T.Khojiev, L.B.Khvan, I.M.Tsay have recently published numerous articles on the

topic, and there is yet a comprehensive monograph conducted regarding the administrative procedure⁶. Still, these existing publications can be characterized as limited in its scope to only demonstrating the significance of administrative procedure law and the prospects of its adoption in Uzbekistan.

The connection of the topic of the dissertation with the scientific works of research institutions. The research was conducted in the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, on "Actual problems of state and public administration in Uzbekistan".

The purpose of the research. The purpose of the study is to develop proposals aimed at strengthening the legal basis of administrative procedures in Uzbekistan. In particular, the research aims to develop recommendations for improving the principles of administrative procedures, procedural rules for hearing, adopting an administrative act in Uzbekistan based on an experience of developed foreign countries (USA, Japan, Germany), as well as some CIS countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Russia).

The tasks of the research. Based on the purpose of the research, the following objectives were put before the dissertation:

- analyzing the concept of administrative procedures and administrative process and their differences;
- to consider and describe administrative procedures as one of the main institutions of administrative law;
- scientific and theoretical study of the legal nature of the basic rules of administrative procedures such as the principles of administrative procedures, the hearing process, adopting administrative act;
- comparative legal analysis of laws on administrative procedures in developed countries (including the United States, Japan and Germany) and some CIS countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Russia);
- development of practical proposals for the proper application of the Law on Administrative procedures in Uzbekistan;
- development of scientific and practical recommendations on the application of the Law of the Republic of Uzbekistan "On administrative procedures" (hereinafter referred to as "APL") in public administration and judicial practice.

The object of the research is the social-legal relations associated with the development of legal bases of administrative procedures in Uzbekistan.

The subject of the research. The subject of the research is scientific views, normative-legal documents, judicial and administrative practices on comparative-legal analysis of administrative procedures of Uzbekistan, the United States, Japan, Germany and some CIS countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Russia) concerning the principles of administrative procedures, the hearing process, the legal description of adoption of the administrative act.

⁶ These and works of other scholars' research works are listed in the list of used literature.

The methods of the research. In the course of the research, the methods of analysis and synthesis, induction and deduction, logical-legal, formal-legal, comparative-legal and others were used.

The scientific novelty of the research consists of the following:

the necessity of applying measures of influence against individuals or legal entities who violated the law in the course of administrative proceedings based on the principle of proportionality, by ensuring that these measures are sufficient to achieve a legitimate goal, suitable and least burdensome for interested persons was justified, the necessity of introducing the principle of being heard was expressed, expressed in the obligation of the administrative body to provide the interested person with an opportunity to express his opinion on all the circumstances relevant for the adoption of an administrative act was justified, the necessity of introducing the principle of protection of trust, expressed in the protection by the law of trust of honestly acting stakeholders to the administrative act was justified;

it is justified that if there is no fault of the interested person under the adopted illegal administrative act (in cases of damage caused to the interested person due to his trust in the legal force of the administrative act), the administrative authority may revoke this act, based on the principles of proportionality and protection of the trust compensate damages or protect the trust of interested person (except when there is a threat to the public interest), if the revocation of an administrative act causes damage to an interested person that exceeds the public interest, it is also justified that a lawfully adopted administrative act in the absence of fault of an administrative body or an interested person, for reasons such as changes in legislation or circumstances that give rise to illegality or harm (threat) to the public interest, the administrative body may, based on the principles of proportionality and protection of the trust revoke the administrative act subject to compensation for damage or protect the trust of the person concerned (except when there is a threat to the public interest), if the revocation of administrative act causes damage to an interested party that exceeds the public interest;

the necessity of developing the system of administrative justice by improving the procedure for appealing decisions and actions (in-actions) of the executive authorities and their officials in the higher authorities was justified;

it is justified that, based on the requirements of the inquiry principle in administrative court proceedings, the obligation to prove the legality of the contested acts of the administrative bodies is imposed on the relevant authorities and officials, and the administrative body is entitled to rely only on the evidence with which other persons involved in the case were informed in advance;

it is justified that, based on the concept of an "administrative act" of a case of appealing decisions, actions (in-action) of state bodies and their officials, taken or committed in accordance with the Code of Administrative Offenses of the Republic of Uzbekistan and not having a regulatory nature, not under the jurisdiction of the administrative court as a cases arising from administrative and other public relations;

the necessity of checking compliance with the rules of content and reasoning of an administrative act by the administrative authorities was justified, it is also justified that, the presence of an administrative act means that the case should settle not based on

administrative action, but on administrative act of the administrative authority when considering disputes in administrative courts.

The practical results of the research are the followings:

recommendations served for correct application of procedural provisions on the principles of administrative procedures in the administrative practice, the validity of the administrative act;

served to work out guidelines for administrative courts on the application of the Law on Administrative Procedures which is applied by the administrative authorities;

served to the inclusion of the concept of a new chapter on hearing procedures into law;

served to the improvement of the procedural rules regarding the validity or invalidity of the administrative act, administrative procedures governing the procedural requirements for the revocation and withdrawal of the administrative act;

served to the identification of adjustment of administrative complaint and administrative litigation with the Law on Administrative Procedures.

Reliability of the outcomes of the research. The results of the research were substantiated by summarizing and documenting the summary of both national legislation and that of developed countries, law enforcement practices, social surveys (about 200 administrative judges, more than 100 staff members of various public administration bodies and Academy of Public Administration), statistical data, 500 administrative and juridical acts. Conclusions, proposals, and recommendations have been appraised and their results were published in leading national and foreign publications. The obtained results have been confirmed and put into practice by authorized state bodies.

Scientific and practical significance of the results of the research. The scientific significance of the research can be utilized in the subsequent research, lawmaking, perfection and interpretation of national legislation in the field of enrichment of methodological approaches and approaches to improving the legal framework of administrative procedures.

The study of the theoretical concepts of the administrative procedure principles, the hearing process and the adoption of the administrative act and the legal technique of its application in the dissertation research serve to improve and enrich the institutional basics of administrative procedures in Uzbekistan. The findings of the research can be used as a scientific and theoretical basis for correct understanding and application of the rules of administrative procedure in administrative and judicial practice. The practical significance of the research is that several scientifically-motivated proposals and recommendations have been developed to interpret and improve the law on administrative procedures correctly.

The practical significance of the research will be reflected in the development of some proposals and recommendations for the proper interpretation of the law on administrative procedures, as well as the improvement.

The results of research also can be used in the educational process of higher education institutions, including in the process of conducting training sessions on subjects such as "Administrative Law", "Legal Framework of Public Administration", "Administrative Process", as well as training, education, methodological literature and practical manuals, scientific research.

The introduction of research results. The scientific results obtained during the study to improve the legal framework of administrative procedures in the Republic of Uzbekistan are used in the following:

proposals for the implementation of such basic rules as proportionality, the opportunity to be heard and the protection of the trust as principles of administrative procedures were used in the development of Articles 7, 9, 16 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Administrative Procedures" (*Act of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated February 28, 2018*). The implementation of these proposals served the least burden on the parties concerned in administrative procedures, providing the interested party with an opportunity to express his opinion, protecting the law of the stakeholders' confidence in the administrative act;

proposals for taking into account the principles of proportionality and protection of trust in the abolition of the administrative act were used in the development of Article 59 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Administrative Procedures" (*Act of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan dated February 6, 2019 No. 3/13-429*). The introduction of these proposals served to take into account the legitimate interests of stakeholders in the abolition of the administrative act;

proposals for the development of the administrative justice system by improving the procedure for appealing decisions and actions (inactions) of the executive authorities and their officials in higher authorities were used in developing paragraph 6 of Chapter I of the Concept of Administrative Reform in the Republic of Uzbekistan (*Act of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan dated February 6, 2019 No. 3/13-430*). The introduction of these proposals has served to improve the mechanisms for the pre-trial settlement of administrative disputes;

proposals for imposing on the relevant authorities and officials the obligation to prove the legality of the contested acts of the administrative bodies, and proposals on the right of the administrative authority to rely only on the evidence that other persons involved in the case were informed in advance, were used in the elaboration of Article 67 of the Code of the Republic Uzbekistan on administrative litigation (*Act of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated May 31, 2018*). The implementation of these proposals served to provide timely evidence of the case in the administrative proceedings and to determine the terms of reference for proving the administrative authority;

proposals on the lack of jurisdiction of the administrative court as disputes arising from administrative and other public legal relations on appealing decisions, actions (inactions) of state bodies and their officials, accepted or committed in accordance with the Code of the Republic of Uzbekistan on Administrative Offenses, were used in elaboration of the paragraph 4 of the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "On some issues of the application by the court of first instance of procedural rules in administrative proceedings" (*Act of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated May 31, 2018*). The implementation of these proposals made it possible to distinguish between administrative disputes arising from public relations and cases of administrative offenses;

proposals for the need to verify compliance with the rules of content and validity of an administrative act by administrative bodies, the possibility of a written form for

adopting an administrative act, the presence of an administrative act when considering disputes in administrative courts were used in developing guidelines for the practical application of the Law on Administrative Procedures developed by the Research Center for the Study of Justice at the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan and the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan (*Act of the Research Center for the Study of Problems of Justice under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan dated December 24, 2018 No. TM 06-363-18*). The implementation of these proposals made it possible to determine the jurisdiction of cases to the administrative court and correctly apply the rules of the administrative act.

The approbation of the research results. The main scientific findings and conclusions of the dissertation have been appraised at the national and international scientific-practical, educational seminars, conferences, and roundtables, including three international and six republican scientific-practical conferences.

Publication of the research results. Published more than 20 scientific papers on the subject. In particular, the main scientific results of the doctoral dissertation were published in one monograph, 15 scientific articles (14 of them in the national and 1 in foreign journals) that recommended by the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

The scope and structure of the thesis. The thesis consists of an introduction, four chapters with 12 paragraphs, conclusion, list of references and applications. The volume of the thesis is 240 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introduction part** of the dissertation includes the relevance and necessity of the research subject, compliance with the main priorities of the science and technology development, the level of the problem, the relevance of the topic to the scientific research work of the dissertation body, its goals and objectives, object and subject, research methods, scientific novelty and practical outcome, reliability, scientific and practical significance of the research results, their validation, approbation, publication of the research results, the size and structure of the dissertation.

According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoyev for Strategy of Actions for 2017-2021, the main rule of the state governance, "Not the people should serve the state bodies, but state bodies should serve the people", is recognized not only in our country but also worldwide. It is not really easy to convey the ideas of the public officials and administrative staff, who think of the people as their servants, to a new, modern government. First of all, all civil servants have to understand that they need to serve the people. Indeed, it is necessary to establish specific legal mechanisms for managers and ordinary staffs of state bodies to serve the people. In this context, the Law on Administrative Procedures adopted on January 8, 2018, in Uzbekistan, has its meaning, essence, principles, and other regulations, as it shapes a legal mechanism for the public authorities to serve the people in relations with interested parties. The relevance of the research is linked to these.

In the first part of the research, the author discussed "**The scientific and theoretical analysis of the legal foundations of administrative procedures**".

First of all, it was addressed to the dynamics of the historical development of administrative procedures in Uzbekistan. By the early 20th century, we briefly dwell on the historical roots of close procedures to existing administrative procedures in our country and analyze procedures that determine citizens' relationships with the state, including an appeal to the state bodies.

Of course, it is difficult to say that the rules of the administrative procedures studied are of a modern form and content, based on the information provided. However, from the analyzes, it is possible to conclude that, in the territory of present-day Uzbekistan, close procedures to the administrative procedures, in particular in the middle ages, have been specially developed.

Furthermore, in this dissertation, the author also analysed discussions on administrative procedures in Soviet law. As a result of those findings, the author emphasized that administrative procedural institutions failed to be adopted by Soviet administrative law. Under Soviet law, administrative procedures exclusively focused on the regulation of the whole executive branch's activity. Nonetheless, the Soviet legacy had kept its impact even after the independence of Uzbekistan for a while. Because of such legacy, national jurists still depict administrative procedures as one part of a broader administrative process, rather than a discrete institution of administrative law.

Moreover, in the first part of this doctoral research, the history of the adoption of Law on Administrative Procedures and its specific features have been highlighted. The first part of the research the theoretical analyses of the most adorable administrative procedures was examined. In particular, it examined the administrative procedures as an administrative law institution, its main procedural rules and steps of administrative procedures in the light of work of national and foreign scholars.

As a result of literature review of national and foreign scholarly works, the author concluded that an administrative process could be understood in a wide (jurisdictional, governance and other justice process rules) and narrow (administrative litigation) sense. About the improvement of administrative procedures and administrative litigation law in Uzbekistan, it was concluded that administrative procedures should be studied as an independent institute of administrative process law within the framework of general administrative law.

In essence, being an independent institution of law, we defined the administrative procedure as the system of norms which regulates administrative-legal action of state bodies on the relationship with concerted, but not subordinate, which aims to protect rights and legal interests of interested persons through using administrative powers entailed by law.

Based on the experience of the developed countries, the introduction of administrative procedures in modern public administration is defined as a way to participate in public administration, the achievement of good governance decisions, the prevention of abuse of power through public administration bodies accountability, transparency, compliance with specific rules and considered as a rule to increase the effectiveness of administrative decisions. This, in its turn, requires that the general law on Administrative procedures, like the developed countries, be applied to all administrative-legal relations between administrative authorities and interested parties and that all the basic principles of administrative procedures are enforced by law.

Based on the above, the following authoritative descriptions of the administrative procedures have been developed.

Administrative procedures are procedural rules regulating of administrative-legal activity of administrative bodies aimed at ensuring the rights and legitimate interests of the non-subordinate interested parties through the exercise of public administration powers.

It should be noted that within the framework of one research, it is impossible to cover all aspects of the legal framework of administrative procedures. In this regard, the first part of the research focuses on the extent to which the regulatory framework of the law on administrative procedures in the scientific and theoretical analysis of rarely studied administrative procedures in Uzbekistan.

As a result of the review of the scientific views of the juridical scientists and the legislation on the administrative procedures of foreign countries, it was found that the following basic provisions could be included in the regulatory framework of the administrative procedure law: 1) purpose and scope of administrative procedures, 2) principles of administrative procedures, 3) securing of fairness (impartiality), 4) stages (steps) of administrative proceedings, 5) hearing process, 6) adoption of administrative acts (validity of administrative acts, as well as revocation, withdrawal, alteration, invalidity).

There are various controversy points in the administrative complaint and the execution of the administrative act. We can see that both issues (e.g., Tajikistan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Turkmenistan) are regulated by the law on administrative procedures of the CIS countries. However, the laws on administrative procedures of the developed countries (USA, Germany, Japan) have not been regulated the administrative complaint and the execution of the administrative act. These issues can be seen in detail in a separate law (including laws on the administrative complaint and administrative enforcement).

The laws of Germany and Japan indicate that the terms of the administrative complaint procedure, the scope of the complaint, and the outcome of the relevant decision-making process have been set. The existence of an administrative act that has come into effect on the implementation of the administrative act, the full extent of the terms of the execution and the exception from execution can be seen in detail.

These cases show that the administrative complaint and the execution of the administrative act have separate subject matter. Accordingly, the scope of this research has not considered the issues of administrative complaint and execution of the administrative act. In turn, these issues should be studied in separate research.

To improve the legal framework of administrative procedures and to prevent possible legal problems in Uzbekistan, we analyzed the basic procedural rules of administrative procedures, such as the principles of administrative procedures, the process of hearing and the adoption and validity of administrative act in the second chapter entitled "**Characteristics of the laws on administrative procedures of the foreign developed countries (USA, Japan and Germany)**".

The analysis has shown that in these countries the theoretical and legal basis of administrative procedures is broadly studied. Based on the subject matter of the study, the more specifically regulated legislation of the USA, Japan and Germany were

analyzed in the example of the principles of administrative procedures, the hearing process, adoption of administrative acts according to the normative-legal acts and scientific views on the legal description of the administrative procedures. In addition to that, the essence of the relevant due process principle in US law, the hearing process in Japanese law and the positive experience of the legal description of the administrative act in the German law have been scientifically analyzed in terms of the use in the development of Uzbekistan's legislation.

In the USA, administrative procedures have been developed in a distinct historical setting, for instance, in regime when regulatory administration has been widely developed, and common courts have not been able to deal with various administrative issues and on the other hand, the administrative authorities needed to ensure the power in a special order to guarantee trust and legitimacy. In the United States, administrative procedures have been in the process of debate for many decades. Such debates include the following topics: how far should adjudicating functions be separated from other administrative activities, how far should hearing commissioners be independent of the administrative agencies, how far should the courts review administrative action. Accordingly, it can be seen that the US administrative procedures are closely linked to the judicial process, that is, it was developed on the basis of case law.

As a result of the analysis of US law, it was clarified that administrative procedures in the United States have been investigated through a due process. Being enshrined in the United States Constitution, the due process principle provides for the implementation of any administrative action involving human life, liberty and property. However, since administrative action is very rarely dealing with human life, the main focus and theoretical research are focused on the principle of the administrative activity, which in any way affects the freedom and property rights of a person. The main idea of the administrative procedures that arise under the due process principle is to provide for a subject of administrative decision with an opportunity to be heard his or her arguments, in other words, the right to "hearing".

It should be noted that the principle of due process can also be applied to certain legal interests of the subject of administrative decision (the addressee), so that the principle of due process can protect the legal interests of the subject of the decision-along with the rights and freedoms. Property rights may vary in several forms, not directly affecting the right of ownership, and implies protection of the various legitimate interests. It is also necessary to understand the circumstances that affect the freedom of man, not only imprisonment but also as a result of a broader administrative action that affects certain human liberties.

It should be noted that in any case that affects human rights and property rights, the principle of due process is not applied, and there are some conditions and exceptions. Here, focal points would be the extent to which the administrative or decision-making process could affect the nature of the rights and interests that it may have and the restriction on the work of the administrative authorities.

In this equilibrium, the question of whether or not to implement the principle of due process is considered. Implementation of the principle of due process in a non-significant case concerning rights and interest of the subject, it may impose an excessive burden on the activities of the administrative authorities and harden their legitimate

activities. When a particular administrative action is deemed to be an act that is affecting the rights and interests set out above, it has been established that the principle of due process is applied to them.

It was found out that the principle of the due process involves: the initial procedural requirement of the due procedure is to be informed to the other party for hearing. The subsequent procedural requirement of the due procedure is that it will allow the party to hear their views in the same manner as the judicial procedure. Another procedural requirement of the due process principle is the right of the consultation. One of the most important requirements of the due process principle is the impartiality of the decision-maker (administrative authority or official). The final procedural requirement of the due process is reflected in the fact that the factual circumstances and legal bases in the issuance of an administrative act (or decision) are fully and adequately justified.

In Japan, a long-standing rejection of the law on administrative procedures was related to its culture, the disputes between the administration and stakeholders were solved utilizing informal negotiations, and as a result of the extensive penetration of foreign investors, culture was not adequately understood. That is why the Japanese Law on the Administrative Procedures can be heavily seen in the process of hearing.

Analyses suggest that the most important procedural requirement of the unfavorable decision-making process in Japan is to have a hearing for the arguments of this party. This procedure can be divided into two types: a) the hearing procedures that are based on verbal opinions, and b) procedures for the presentation of arguments (objections, opinions) presented in written form.

The hearing procedure that is based on pre-notification and hearing to the position of the person who is the target of administrative decisions. This procedure can also be called a formal hearing procedure.

The hearing, which is based on oral procedure, includes the following procedures. In the first instance, the formal hearing procedure shall be promptly informed to the party. In this bulletin, it should be pointed out that it is planned to issue an unfavorable decision on what content, the legal basis for making such a decision, the actual situation (facts) that led to such decision, the time and place of the hearing procedure.

The formal hearing procedure is conducted under closed doors as a rule. In the formal hearing process, three parties involved: an official who is in charge of the formal hearing procedure (presiding party), affected party (addressee), and a drafting officer. At the beginning of the formal hearing procedure, administrative agency explains what kind of unfavorable decision is planned to be made, the legal basis of such a decision, and the real situation (facts) that led to the issuance of the decision. After that, a person who is a party in the case or other interested persons invited to the proceedings (participants of the proceedings) may present relevant evidence, documents, and opinions on the case.

Also, upon the authorization of the chairman of the case, he/she has the right to question the drafting officer (right of questioning). The party may also have access to documents related to the case before the expiry of the formal hearing procedure. Upon the results of the formal hearing procedure, the chairperson submits the relevant work record and report to the administrative authority issuing the decision. When deciding on the case, the administrative body makes a decision based on the prepared opinion of the presiding person in the official record and the report.

When making a decision that does not cause severe consequences for the benefit of the interested party, a written statement (opinion) is being processed. The written statement of opinion, as a rule, means that the parties present their arguments and comments only in written form.

This chapter also outlines many recommendations regarding improvement of the hearing process in the legislation on administrative procedures of the Uzbekistan. As a result of the analysis, it was noted that the hearing process could be formal, informal and written.

Accordingly, the hearing process record and the report (decision) are accepted at the end of the process. The stakeholder will be informed ahead of time of the hearing as a party to the opportunity to participate in the work and to provide his/her opinions, arguments and evidence. The procedure is carried out by an official of the administrative body or another employee. An informal hearing is mainly carried out on a mutually acceptable basis between the administrative body and the stakeholder and is exchanged through the exchange of views without respecting any formal procedures and rules. Written submission of arguments (objection, comment) is based on the experience of the United States and Japan, based on the best practices of the law, allowing interested parties to express their opinion in written form.

According to the Law on Administrative Procedures of Uzbekistan, the hearing process can be carried out directly pointed in the law or the sense that it is deemed necessary by the administrative body. In both cases, the content of the law can be deduced that the administrative body may decide on a discretionary basis to conduct formal, informal or written proceedings unless there is an explicit provision. It was emphasized that the selection process should be based on the size of the work, the severity of the impact, the administrative resources spent, and the reasonableness of the administration.

The German Law on Administrative Procedures differs from that in the post-war era, with a more detailed arrangement in the light of the need for more detailed regulation of the work of the administrative authorities. Therefore, the basic rules of administrative procedures, including the rules for adoption and validity of administrative acts, are detailed in the law.

It should be noted that the analysis of the laws of the United States, Japan, and Germany on administrative procedures has shown that these laws have been developed in a relatively profound manner by legal scholars on the theoretical and legal basis of administrative procedures. Besides, a solid scientific and practical basis for understanding and interpreting the law was developed before and after the adoption of the law. Therefore, the laws of the United States, Japan, and Germany on administrative procedures do not have any more specific standards, on the contrary, most of them are complemented by the theory of administrative law and judicial practice.

The third section, entitled "**Analysis of the legislation on administrative procedures of the CIS states (in the case of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Russia)**" analyzed the relevant laws of some CIS states on administrative procedures. The analysis revealed that the content of the administrative procedures of the Commonwealth of Independent States differs greatly from one another. First of all, a number of states have understood administrative procedures in a broader sense, that is,

the whole process of governance, and adopts laws (for example, Kazakhstan). The second group of states, with the help of foreign experts, has adopted a law in their own language but faces some difficulties in its application (Kyrgyzstan and Tajikistan). Additionally, some countries have not yet adopted the law on administrative procedures (for example, Russia).

The legislation of these three categories of the countries analyzed and identified several possible problems with the prospects of the Law on Administrative Procedures of Uzbekistan.

First, it is common in countries where administrative procedures are broadly understood that administrative procedures are not meant to protect the rights and legitimate interests of interested persons from administrative abuse. Although there were some forms of administrative procedures, principally the inability to realize its original function, the absence of a positive, and regulatory character became evident. In terms of its effectiveness, the procedural regulation of the process of governance was characteristic of the legislation of the first type countries.

Secondly, in the states adopting laws in foreign languages with the assistance of foreign experts (second group of states), there was a severe problem and some difficulties in understanding the law and its practical application. The analysis shows that the laws developed within the framework of several working groups remain unclear and incomprehensible not only for the population but for most of the law-enforcers. The law remains on the paper, almost not used in practice.

Thirdly, some aspects of the law developed with the help of foreign experts were understood only by those foreign experts. Therefore, the law on administrative procedures is very complex and indigenous, and the local community and law-enforcers do not understand clearly. The main reason for this is the fact that the law adopted based on foreign models was not transformed into local conditions and language properly.

Additionally, the analysis of foreign countries, such as US, Japanese and German jurisdictions suggests that many of the rules of the administrative procedure have been formulated for many years in the theory of administrative law and related judicial practice before the law has been adopted. Accordingly, the relationship between the legal theory and the practice of law is strong enough to complement each other. However, in some of the CIS countries, which have been analyzed, it is possible to see that the relevant laws have been adopted in the absence of any developments in its application in judicial practice and theory.

The influence of the Soviet administrative law on the scientific views of academics is apparent. Judicial practice is basically based on the application of existing normative-legal acts and cannot be seen the application of the principles of administrative procedures. Under these circumstances, the adoption of appropriate laws according to the laws of foreign states has shown that these laws are not widely accepted and practically inadequately enforced and have serious shortcomings in their implementation.

As well as, in the countries of the second category, the laws on administrative procedures have been adopted by the only parliament. It is possible to see that laws on a specific field, which are the main task, are not consistent with the rules of the law on administrative procedures. As a result, the rules of the administrative procedure law and

the provisions of various specific administrative laws, such as the various procedural terms, are different or contradictory. In this sense, the implementation of the law on administrative procedures is minimal. That is why the law on administrative procedures has so far not only been practiced but also remains unclear in some countries. Administrative authorities mainly continue to operate based on the Law on Citizens' Appeals and specific field legislation. It turns out that it is possible to achieve a particular positive change only after the harmonization of the laws on a specific field with the new law on administrative procedure.

Additionally, it should be noted that the theoretical bases of administrative procedures have not developed in the second category countries. The experience of the CIS, which has adopted the law on administrative procedures in relatively unfavorable conditions, indicates that the laws are very detailed, and many issues, such as the concept of administrative act, covered in the theory of administrative law, are directly reflected in the law.

In the third category countries, for example, in Russia, we cannot observe any possible symptoms of adopting the law on administrative procedures. The main reason for this was that the administrative procedures were manifested when replacing other similar laws. In this regard, it was found that the review of citizens' complaints and administrative regulations (so called *reglements*) on the basis of the institute of public services in Russia are being improved. The legislative procedure has reached such an extent that the number of statutory documents and administrative regulations exceeds several thousand. The most complicated question is whether the revision or amendment of these legislative acts will be considered as reasonable in Russia to adopt a law on administrative procedures.

Improving public service delivery instead of administrative procedures has specific features. In this regard, administrative-legal relations between the administrative authorities and interested parties are not regulated as well as in the rules of the administrative procedures. In addition, the most crucial attention in the legal regulation of public services is given to improve the effectiveness of the state activities, whereas in the law on administrative procedure, a completely different approach - that is, the focus on the development of guarantees of legal protection from the abuse of rights and legitimate interests of the beneficiary.

Based on the experience of CIS countries, the following conclusions have been reached regarding the improvement of the legal framework of administrative procedures in Uzbekistan.

First of all, it is necessary to take into account the fact that the Law on Administrative Procedures should be focused on the regulation of the administrative-legal relations between the beneficiary and the administrative authorities based on the administrative procedures and is not directed to the regulation of the internal affairs of the state bodies. The fact that these two issues are reflected in the single law reduces the meaning of the regulation of administrative procedures.

Second, the adoption of the law is only one side of the issue, but implementing the law and providing in practice the rights, freedoms and legitimate interests of beneficiaries are essential as another vital aspect of the issue. Therefore, it is necessary to take the necessary measures to ensure that the Law on administrative procedures is

working, including the adoption of other legislative acts in line with this law, the organization of training for state officials in order to enhance their capacity, and the improvement of the scientific and theoretical foundations of administrative procedures.

Third, administrative procedures should be distinguished from the provision of public services based on administrative regulations (so-called *reglament*) and maintaining the importance (priority) of the rules of administrative procedures is crucial.

The fourth chapter, entitled "**The legal framework for the development of administrative procedures in Uzbekistan and the perspectives for its practical implementation**" addresses problems related to the application of the basic principles of administrative procedures and ways to overcome them, improving regulation on administrative acts. As well as relevant analyzes have been carried out on compliance with the administrative complaint and administrative litigation. As a result of the analysis, scientifically motivated proposals have been developed on practical examples of correct interpretation of the principles of administrative procedures and rules regarding the administrative act.

The analysis has shown that the principles of administrative procedures are not directly adopted by law in all countries. For example, the laws of the United States, Japan, and Germany have no rules on the principles of administrative procedures. Because these principles exist in their constitutions and judicial practice. Courts apply certain principles in judicial practice, which are formed over the years, in accordance with the general principles of law and the concept of the rule of law. This, in turn, arises from the fact that courts have broad interpretation powers of the law in administrative proceedings.

According to the scientific view that the theoretical bases of administrative law should be developed by each state independently, as well as, in Uzbekistan, we must form the administrative procedures in our language, not based on the "patterns" of foreign countries, but in our national legislation and judicial practice.

Several new principles, which are rarely seen in our country's legislation, are being introduced into the administrative practice through the Law on Administrative Procedures. Examples include proportionality, reliability, right to be heard, prohibition of bureaucratic formalism, content coverage, protection of trust, the legitimacy of administrative discretion (discretionary powers), and investigation principles. In order to properly understand these principles, analysis has been made using examples from administrative practice.

Based on these analyses, it was found that the following four dimensions need to be taken into practice in implementing the principle of proportionality. First, the administrative act should be implementing legitimate aims. Secondly, this legitimate objective should be "applicable". That is the question of whether a legitimate goal can be achieved through the enforcement action taken. Thirdly, the impact of the administrative authority on the implementation should be "necessary". That is if there are options A, B, and C of the influencing method, the response should be the most effective and reliable in achieving a legitimate objective, and most importantly, the least harm to the beneficiary. Fourthly, the private benefit that is expected to be achieved with the loss of the expected risk, injury or the expected public benefit and remedial action should be compared (proportionality). In the case of positive four-dimensional testing, for the

adoption of an administrative act enacted on the basis of best practices of German law has been substantiated.

Under the principle of protection of trust, the law provides for the protection of the legitimate interests of an interested party in the event that a person concerned is conscientious and non-self-governing or in case that administrative authority is guilty of an illegal administrative act. In these cases, the administrative body should, in its discretionary power, suspend or terminate an administrative act and pay fair compensation to an interested party.

Under the principle of legitimacy of administrative discretion (discretionary powers), it is important to move within the limits established by law, in the exercise of discretionary powers. However, the regulatory framework that restricts the discretionary authority is that strict adherence to the legitimate aim of the mandate should be exercised. If discretionary powers are enforced other than those set out in the law, that will cause illegal administrative act.

The discretionary powers also create illegality in the event of a misunderstanding of the situation, that is, understanding the as an obligation of administrative discretion. Accordingly, in either case, the administrative authority has used or discretionary powers, it is obliged to substantiate this decision and to declare all the judgments, arguments and judgments leading to it. It was also noted that the unlawful exercise of the discretionary powers might result from the improper implementation of legal or actual (factual) grounds.

The research also has scientifically substantiated the suggestions based on the legal description of the administrative acts, the best practice of the German law on the validity of the administrative acts.

Based on the analyzes, the existence of five main signs of the administrative acts appeared. These are 1) the admission of the administrative acts by the administrative authority, 2) the focus on the external parties, 3) the adoption according to the public authority, 4) the legal consequence, 5) with the individual characteristic. Accordingly, an administrative act can be understood as a measure of influence by any administrative authority that is accepted by the power of public authority, which is of an external character, has a legal consequence, of a particular (individual) nature.

When applying and appealing to the administrative authorities by individuals and legal entities, the priority of the administrative authority on the disputed matter is directed to an interested party (external person), based on public authority, whether the individual act with legal consequences is present or not. If an administrative act exists in the case, it must be disputed based on the existing legal force of this act. In such a case, it may be disputed not a different types of documents that the administrative authority issue, which is the basis for the adoption of the administrative act, or the decision(s), but dispute should be made over the acts that administrative authority directed to an external subject, an interested person. Failure to adhere to this rule would cause on the misinterpretation of the dispute and grounds for termination of the proceedings.

The researcher has also developed recommendations to bring the administrative complaint and administrative litigation proceedings into line with the rules of administrative procedures.

The link between administrative procedures and administrative litigation is as follows. First, the administrative courts examine whether administrative proceedings fully comply with the principles of administrative procedures. Secondly, they examine the proper start of administrative proceedings, the rules for ensuring impartiality, compliance with the terms of consideration of the application, the observance of the rights of beneficiaries. Thirdly, they check to observe other rules related to suspension, termination, and restoration of administrative proceedings. It is important to note that one of the critical issues that are being examined by the administrative courts is the administrative procedure of adopting, reasoning and validity of the administrative acts.

In developed countries, the administrative law permits an interested person to file a complaint or petition firstly to a higher administrative body or a specially authorized state authority. In other words, the complaint to the higher authority before the administrative authority, rather than a direct to the court, is set as a compulsory requirement in the case of an objection to the administrative act adopted by the administrative authority.

However, the main reason for the lack of such a requirement in the CIS states is the lack of specific provisions providing an open, transparent and clear administrative review by the administrative authorities, lack of trust in the administration for protection of civil rights. For example, one of the reasons why the US has been paying close attention to administrative procedures is that judgments on these mass-legal disputes have been interpreted as a result of reviewing the legitimacy of reports generated by administrative procedures. Under the compulsory nature of the administrative complaint, the higher authorities are primarily responsible for monitoring the decisions of their subordinate bodies and correcting groundless decisions.

Indeed, on the other hand, the establishment of a compulsory administrative appeal procedure for administrative prosecution has many positive aspects. Most importantly, the review and evaluation of the administrative act's relevance and accuracy can be conducted. Accordingly, it is appropriate to establish administrative appeal proceedings as compulsory.

First of all, based on the fact that administrative procedure is a result of the provision of reasonable assurances, hearings, and other procedural guarantees the administrative body cannot produce new evidence or grounds for the complaint in cases of appealing against administrative acts according to the administrative procedure (administrative complaint or appeal against the decision-making body or administrative body) or to the administrative court. The validity of the administrative act that administrative authority has adopted is reviewed only on the basis of available documentation and information that were already checked during the administrative proceedings. The same rules apply to interested parties.

Indeed, if both the administrative body and beneficiary party know that they cannot bring forward new evidence, arguments, and grounds at the stage of the complaint, they will try to present all available evidence, documents, and preliminary administrative documents. Then the rules of administrative procedures for the adoption of the initial administrative act are taken into consideration. Otherwise, an individual will try not to disclose the arguments, information and facts until the complaint stage,

thinking that he/she has still a chance. This will result in unreasonable prolongation of the process and excessive use of resources.

Based on this, it was proposed to introduce relevant provisions in the administrative litigation regarding the need to verify the legality of the administrative act within the framework of the arguments, causes, and grounds presented during the adopting of the initial administrative act.

CONCLUSION

As a result of the research, suggestions on the following theoretical conclusions, recommendations for the development of law enforcement practices and the improvement of legislation are proposed:

I. Scientific-theoretical suggestions:

1. It has been argued that administrative procedures should be studied as an independent institute of administrative-process law within the framework of general administrative law.

2. The legislation on administrative procedures is directed only to the regulation of administrative legal relations between the interested person and the administrative authorities. The administrative procedures are not aimed at regulating the internal affairs of the state bodies. Accordingly, it has been shown that administrative procedures should be differentiated from the provision of public services, administrative regulations (so-called *reglements*).

3. As a result of the analyzes, the following author's definition of *administrative procedures* was developed: *administrative procedures are procedural rules regulating of administrative-legal activity of administrative bodies aimed at ensuring the rights and legitimate interests of the non-subordinate interested parties through the exercise of public administration powers.*

4. An administrative act can be understood as a measure of influence by any administrative authority that is accepted by the power of public authority, which is of an external character, has a legal consequence, of a particular nature.

5. The analysis shows that the use of the term that is provided in Law on Administrative Procedures "unfavorable administrative act" instead of the "incompatible administrative act" has been demonstrated to be consistent with the scientific and theoretical foundations of the experience of developed foreign countries in administrative procedures.

6. The invalidity of the administrative act means that the administrative authority is explicitly out of his/her authority or acceptance of administrative acts without proper authorization, and the administrative act can only be met if its illegitimacy is obvious by gross violations of the law, such as the commission of unlawful acts. Therefore, it has been proven that such an administrative act is considered invalid.

7. The abolition due to some causes of the legal administrative act after delivering to the person and coming into legal force is called "withdrawal of the administrative act". The abolition due to the illegality of the administrative act after delivering to the person and coming into legal force is called, as the author justified, "revocation of the administrative act" in administrative law theory.

8. It is justified that if there is no fault of the interested person under the adopted illegal administrative act (in cases of damage caused to the interested person due to his trust in the legal force of the administrative act), the administrative authority may revoke this act, based on the principles of proportionality and protection of the trust: a) compensate damages or b) protect the trust of interested person (except when there is a threat to the public interest), if the revocation of an administrative act causes damage to an interested person that exceeds the public interest.

9. It is justified that in cases of occurrence of the illegality of an administrative act due to the fault of the person concerned, its trust is not subject to protection and the administrative authority may revoke this administrative act.

10. It is justified that a lawfully adopted administrative act in the absence of fault of an administrative body or an interested person, for reasons such as changes in legislation or circumstances that give rise to illegality or harm (threat) to the public interest, the administrative body may, based on the principles of proportionality and protection of the trust: a) revoke the administrative act subject to compensation for damage or b) protect the trust of the person concerned (except when there is a threat to the public interest), if the revocation of administrative act causes damage to an interested party that exceeds the public interest.

II. Suggestions and recommendations for improving normative-legal acts:

1. The third part of Article 13 of the Law on Administrative Procedures, ie "*If the administrative procedures involved involve other administrative procedures, then the provisions of the law shall be deemed to have been committed*" would be suggested to take away in order to prevent misleading in interpretation.

2. The Article 52 of the Law is intended to establish directly the relevant provisions of the oral, electronic and other forms of the administrative act, and propose to amend it in the following wording: "*The administrative act **may be accepted in written, electronic or another form. An administrative act may be enacted in another form, including any other relevant document or acceptance of a particular action. An electronic or another form of the administrative act may be submitted in written form at the request of the interested party.** A written administrative act shall be signed by an authorized officer or members of the collegiate body of the administrative body and certified by the seal of the administrative authority*".

3. According to the Law On Administrative Procedure, if the case is contrary to the interests of the person concerned, it is required to consider it in the session. But this does not reflect the full hearing process. It is desirable to regulate the process of hearing to improving the legal framework of administrative procedures in Uzbekistan as a separate chapter in the law. This chapter proposes to set detailed rules on the circumstances of the hearing, the provisions on it, the process and it's impact on the decision of the administrative body.

4. It was justified by the need to include a number of regulations regarding the validity of the administrative act. In particular, *legal force and validity of the administrative act (Article 55¹); the invalidity of the administrative act (Article 59¹); the consequences of formalities and form (formal) errors (Article 59²); revocation of an illegal administrative act (Article 59³); withdrawal of a legal administrative act (Article*

59⁴); *invalidate or revoke part of the administrative act*(Article 59⁵); *reconciliation of administrative procedures by the beneficiary initiative* (Article 59⁶).

5. It was justified that the administrative complaint and administrative litigation should be brought into line with the law on administrative procedures. In particular, it is advisable to establish administrative complaint proceedings prior to the court litigation in a compulsory manner. In addition, it was proposed to declare Article 1 of the Code of the Republic of Uzbekistan "On Administrative Litigation" in the following wording:

"The legislation on administrative proceedings consists of the present Code and other legislative acts. ***In carrying out administrative proceedings, the courts review the implementation of the norms of the law on administrative procedures.*** If the international agreement of the Republic of Uzbekistan establishes other rules than what is stipulated by the legislation of the Republic of Uzbekistan on administrative cases, the provisions of the international treaty shall apply. "

6. Article 67 (Obligation of Proof) of the Code on Administrative Litigation is proposed to supplement by part 6 with the following wording: "***Following the norms of the administrative procedures, an interested party may wish to present its findings on the case and provide additional evidence. The persons involved in the proceedings concerning the administrative act issued within the scope of the hearing may only be based on the evidence examined by the administrative authority in accepting the initial administrative act***".

III. Suggestions and recommendations for improving law enforcement practices:

1. In all higher education institutions, it is proposed to introduce the course "Legal Basis of Administrative Procedures" and to establish specialized training courses for law enforcement officers.

2. It was justified that the relevant training should be continuously implemented in order to implement the Law on Administrative Procedures, including monitoring the implementation of the law, bringing other legal acts into line with this law, as well as enhancing the capacity of law enforcement agencies.

3. It was argued that the identification of an administrative act should focus not on its form, but on its features. Accordingly, the use of administrative procedural rules regarding administrative act may also be applied to a measure of power, including statements, letters, verbal instructions, and other different forms of imposing administrative authority.

4. In implementing the principle of proportionality, it is suggested to consider the following four aspects: First, the administrative act should be aimed at implementing legitimate aims. Second, this legitimate objective should be "applicable". Thirdly, the impact of the administrative authority on the implementation should be "necessary". Fourthly, the expected loss of interest, the loss or the expected public benefit and remedial action should be comparable to the benefit of the individual concerned, and the private benefit expected to be met and needs to be addressed. It is based on the fact that the administrative act, which has been taken into account in these four aspects, can be considered legal.

5. Protection of trust is guaranteed by the law in which the person concerned considers the legitimacy of the administrative act if the person concerned is not guilty,

and administrative authority caused unlawful or unreasonable administrative acts. In such cases, the administrative body should decide on discretion, whether to revoke the administrative act and pay fair compensation to the interested person or not to revoke with keeping administrative act in its force.

6. According to the principle of legitimacy of administrative discretion (discretionary authority), the exercise of discretionary powers, as well as the exercise of administrative discretion for the purpose other than those established by the law, understanding of administrative discretion as a obligation, misapplication of legal or actual (factual) grounds could result in a breach of this principle.

7. When applying or appealing to the administrative court against administrative bodies by individuals and legal entities, it should be considered whether administrative act exists or not on the disputed issue. If an administrative act exists in a disputed case, it must be presumed based on the legality of this act and disputed over this act. Failure to adhere to this rule has been proved to be a ground for misinterpretation and termination of court proceedings.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.27.06.2017.Уч.23.01
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ
ПРИ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**АКАДЕМИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ
ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

НЕМАТОВ ЖУРАБЕК НЕМАТИЛЛОЕВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВЫХ ОСНОВ
АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН
(СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)**

**12.00.02 – Конституционное право. Административное право.
Финансовое и таможенное право**

**АВТОРЕФЕРАТ
докторской (DSc) диссертации по юридическим наукам**

Ташкент – 2019

Тема докторской диссертации зарегистрирована под номером В2018.4. DSc/Yu53 Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Докторская диссертация выполнена в Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации размещен на трёх языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на веб-странице Научного совета (<http://dba.uz/uz/avtoreferatlar/>) и информационно-образовательном ресурсе «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный консультант:

Хусанов Озод Тиллабаевич
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Отахонов Фозилжон Хайдарович
доктор юридических наук, доцент

Зиёдуллаев Музаффар Зиёдуллаевич
доктор юридических наук, доцент

Бердияров Шухрат Намазбаевич
доктор юридических наук, доцент

Ведущая организация:

**Исследовательский институт правовой политики
при Министерстве юстиции Республики
Узбекистан**

Защита диссертации состоится «13» сентября 2019 года в 12:00 часов на заседании Научного совета DSc.27.06.2017.Yu.23.01 по присуждению ученой степени доктора наук при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Адрес: 100003, г. Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел.: (99871) 232-60-80; факс: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

С докторской диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (зарегистрировано № 40). (Адрес: 100003, г. Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел.: (99871) 232-61-25).

Автореферат диссертации разослан «22» августа 2019 г.
(протокол реестра № 22 от «22» августа 2019 года).

Ф.Х. Рахимов

Заместитель председателя Научного совета
по присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, доцент

Д.А. Каримов

Секретарь Научного совета по присуждению
ученых степеней, кандидат юридических
наук

И.Т. Тультеев

Председатель научного семинара при
Научном совете по присуждению ученых
степеней, доктор юридических наук, доцент

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской (DSc) диссертации)

Целью исследования является разработка предложений, направленных на укрепление правовых основ административных процедур в Узбекистане, в частности, разработка рекомендаций по совершенствованию процессуальных правил касательно принципов административных процедур, заслушивания, принятия административного акта в Узбекистане на основе опыта развитых зарубежных стран (США, Япония, Германия), а также некоторых стран СНГ (Казахстан, Киргизия, Таджикистан и Россия).

Объектом исследования являются социально-правовые отношения, связанные с совершенствованием правовых основ административных процедур в Узбекистане.

Научная новизна исследования состоит из следующих:

обоснована необходимость применения мер воздействия в отношении физических или юридических лиц, нарушивших закон, в ходе административного производства на основании принципа соразмерности, путем того, чтобы эти меры были достаточными для достижения законной цели, подходящими и наименее обременительными для заинтересованных лиц, кроме того необходимость внедрения принципа возможности быть выслушанным, выражающегося в обязанности административного органа предоставить заинтересованному лицу возможность выразить свое мнение по всем обстоятельствам, имеющим значение для принятия административного акта, а также необходимость внедрения принципа защиты доверия, выражающегося в охране законом доверия добросовестно действующих заинтересованных лиц к административному акту;

обосновано, что при отсутствии вины заинтересованного лица по принятому незаконному административному акту (в случаях возникновения ущерба заинтересованному лицу по причине его доверия законной силе административного акта) административный орган может на основании принципов соразмерности и защиты доверия отменить административный акт с условием возмещения ущерба или защитить доверие заинтересованного лица (кроме случаев наличия угрозы общественным интересам), если отмена административного акта влечет ущерб заинтересованному лицу, превышающему общественный интерес, кроме того обосновано, что законно принятый административный акт при отсутствии вины административного органа или заинтересованного лица, по таким причинам, как изменения в законодательстве или обстоятельств, которые порождают незаконность или вред (угрозу) общественным интересам, административный орган может на основании принципов соразмерности и защиты доверия отменить административный акт с условием возмещения ущерба или защитить доверие заинтересованного лица (кроме случаев наличия угрозы общественным интересам), если отмена административного акта влечет ущерб заинтересованному лицу, превышающему общественный интерес;

обоснована необходимость развития системы административной юстиции путем совершенствования порядка обжалования решений и действий

(бездействий) органов исполнительной власти и их должностных лиц в вышестоящих органах;

обосновано, что исходя из требований принципа исследования в административном судопроизводстве обязанность доказывания законности оспариваемых актов административных органов возлагается на соответствующие органы и должностные лица, и административный орган вправе основываться только на тех доказательствах, с которыми другие лица, участвующие в деле, были ознакомлены заблаговременно;

обосновано, что исходя из понятия «административный акт» дела об обжаловании решений, действий (бездействий) государственных органов и их должностных лиц, принимаемых либо совершаемых в соответствии с Кодексом Республики Узбекистан об административных правонарушениях и не имеющий регулятивный характер, не подведомственны административному суду в качестве дел, возникающих из административных и иных публичных правоотношений;

обоснована необходимость проверки соблюдения правил содержания и обоснованности административного акта со стороны административных органов, на основании наличия административного акта при рассмотрении споров в административных судах дело должно разрешаться не как об оспаривании действий административного органа, а как оспаривании административного акта.

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные в ходе исследования по совершенствованию правовых основ административных процедур в Республике Узбекистан использованы в следующем:

предложения по внедрению таких основных правил, как соразмерность, возможность быть выслушанным и защиты доверия в качестве принципов административных процедур были использованы при разработке статьей 7, 9, 16 Закона Республики Узбекистан «Об административных процедурах» (*акт Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 28 февраля 2018 года*). Внедрение данных предложений послужило наименьшему обременению заинтересованных лиц в административных процедурах, предоставлению заинтересованному лицу возможности выразить свое мнение, охране законом доверия заинтересованных лиц к административному акту;

предложения по правилам учета принципов соразмерности и защиты доверия при отмене административного акта были использованы при разработке статьи 59 Закона Республики Узбекистан «Об административных процедурах» (*акт Министерства юстиции Республики Узбекистан от 6 февраля 2019 года № 3/13-429*). Внедрение данных предложений послужило учету законных интересов заинтересованных лиц при отмене административного акта;

предложения по развитию системы административной юстиции путем совершенствования порядка обжалования решений и действий (бездействий) органов исполнительной власти и их должностных лиц в вышестоящих органах были использованы при разработке пункта 6 главы I Концепции

административной реформы в Республике Узбекистан (*акт Министерства юстиции Республики Узбекистан от 6 февраля 2019 года № 3/13-430*). Внедрение данных предложений послужило совершенствованию механизмов досудебного урегулирования административных споров;

предложения по возложению на соответствующие органы и должностные лица обязанности доказывания законности оспариваемых актов административных органов, и предложения о праве административного органа основываться только на тех доказательствах, с которыми другие лица, участвующие в деле, были ознакомлены заблаговременно, были использованы при разработке статьи 67 Кодекса Республики Узбекистан об административном судопроизводстве (*акт Верховного суда Республики Узбекистан от 31 мая 2018 года*). Внедрение данных предложений послужило своевременному предоставлению доказательств дела в административном судопроизводстве и определению круга обязанностей доказывания административного органа;

предложения по неподведомственности административному суду в качестве споров, возникающих из административных и иных публичных правоотношений дел об обжаловании решений, действий (бездействий) государственных органов и их должностных лиц, принимаемых либо совершаемых в соответствии с Кодексом Республики Узбекистан об административных правонарушениях, были использованы при разработки пункта 4 постановления Пленума Верховного суда Республики Узбекистан «О некоторых вопросах применения судом первой инстанции норм процессуального законодательства при рассмотрении административных дел» (*акт Верховного суда Республики Узбекистан от 31 мая 2018 года*). Внедрение данных предложений позволило различить административные споры, вытекающие из публичных правоотношений, и дела об административных правонарушениях;

предложения по необходимости проверки соблюдения правил содержания и обоснованности административного акта со стороны административных органов, возможности письменной формы принятия административного акта, наличия административного акта при рассмотрении споров в административных судах были использованы при разработке указания о применении на практике Закона «Об административных процедурах», разработанного Исследовательским центром изучения проблем правосудия при Высшем судебном совете Республики Узбекистан и Верховным судом Республики Узбекистан (*акт Исследовательского центра изучения проблем правосудия при Высшем судебном совете Республики Узбекистан от 24 декабря 2018 года № ТМ 06-363-18*). Внедрение данных предложений позволило определить подведомственность дел административному суду и правильно применять правила по административному акту.

Объем и структура диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, включающих 12 параграфов, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 240 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИЛМІЙ ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ НАУЧНЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED SCIENTIFIC WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедуралар институтини такомиллаштириш: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил: Монография. – Т.: Lesson Press, 2018. – 333 б.
2. *Нематов Ж.* Новый этап развития административного судопроизводства в Республике Узбекистан: сравнительно-правовой анализ // *Жамият ва бошқарув.* – 2017. – № 1. – Б.55–60. (12.00.00 № 6)
3. *Нематов Ж.* Давлат хизматида манфаатлар тўқнашувининг олдини олишда маъмурий процедуранинг ўрни // *Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Олий ўқув курслари ахборотномаси.* – 2017. – № 3(31). – Б. 29–32. (12.00.00 № 11)
4. *Нематов Ж.* Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари // *Жамият ва бошқарув.* – 2017. – № 3. – Б.19–22. (12.00.00 № 6)
5. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедураларнинг институционал асосларини такомиллаштириш: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил // *Жамият ва бошқарув.* – 2017. – № 4. – Б. 171–184. (12.00.00 № 6)
6. *Nematov J.* Legal Problems of the Judicial Review on Public Administration in the Uzbekistan: A Comparative Study in Judicial Review on Public Administration in the former Soviet Union. (6) // *Journal of Law and Politics.* 2017 № 271. – P.127–155. (12.00.00 № 5)
7. *Нематов Ж.* Германия маъмурий процедуралар тўғрисидаги қонуннинг ўзига хос хусусиятлари // *Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси ахборотномаси.* – 2018. – № 2 (34). – Б. 63–67. (12.00.00 № 11)
8. *Нематов Ж.* МДХ давлатлари маъмурий процедуралар тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг таҳлили – маъмурий процедураларни кенг тушуниш (Қозоғистон мисолида) // *Ҳуқуқий тадқиқотлар журнаלי.* – 2018. – № 7. – Б. 14–21. (12.00.00 № 19)
9. *Нематов Ж.* Германия маъмурий процедуралар тўғрисидаги қонунида маъмурий ҳужжатнинг умумий тавсифи // *Юридик фанлар ахборотномаси.* 2018. – № 3. – Б. 75–79. (12.00.00 № 20)
10. *Нематов Ж.* Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқ институтини сифатидаги илмий-назарий таҳлили // *Ҳуқуқий тадқиқотлар журнаלי.* – 2018. – № 9. – Б. 41–47. (12.00.00 № 19)
11. *Нематов Ж.* Ўзбекистон ҳудудида маъмурий процедуралар ҳуқуқий асосларининг тарихий ривожланиш динамикаси (совет даври мисолида) // *Ҳуқуқий тадқиқотлар журнаלי.* – 2019. – № 2. – Б. 20–28. (12.00.00 № 19)
12. *Nematov J.* Some issues of perception, interpretation of administrative law and legal education in modern Uzbekistan // *Юридик фанлар ахборотномаси.* – 2019. – № 1. – Б. 96–102. (12.00.00 № 20)

13. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедуралар қонунчилик асослари вужудга келишининг умумий тавсифи // Ҳуқуқий тадқиқотлар журналі. – 2019. – № 4. – Б. 38–53. (12.00.00 № 19)
14. *Нематов Ж.* Маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқ институти сифатидаги илмий-назарий таҳлили // Ҳуқуқий тадқиқотлар журналі. – 2019. – № 7. – Б. 12–27. (12.00.00 № 19)
15. *Нематов Ж.* Маъмурий суд амалиёти: унда мутаносиблик принципини татбиқ этиш масалалари // Ҳуқуқ ва бурч. – 2019. – № 6. – Б. 60–63. (12.00.00 № 2)
16. *Нематов Ж.* Ўзбекистон маъмурий процедуралар қонунчилик асосларининг таҳлили (маъмурий актни суд амалиётида қўллаш мисолида)// Ҳуқуқий тадқиқотлар журналі. – 2019. – № 9. – Б. 60–69. (12.00.00 № 19)
17. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедураларнинг институционал асосларини такомиллаштириш: АҚШ ва Ўзбекистон таҳлили мисолида // Маҳаллий бошқарув тизимини модернизация қилиш: халқаро тажриба ва Ўзбекистондаги ислохотлар: халқаро илмий-амалий конф. мат-лари. 2017 йил 14 июнь. – Т.: Baktria press, 2017. – Б. 82–103.
18. *Nematov J.* New administrative law reforms in Uzbekistan: problems and their solutions// International Cooperation Department Research and Training Institute Ministry of Justice (Japan). – ICD News 2018. – № 75 (2018/6) – P. 29–38.
19. *Нематов Ж.* Проблемы применения принципов административных процедур в условиях нового этапа развития административного права в Республике Узбекистан // (Мат-лы межд. научно-практич. конф.) Ежегодник публичного права 2018: Принципы административных процедур и административного судопроизводства. – М.: Инфотропик Медиа, 2018. – С. 290–299.
20. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашишда маъмурий тартиб-таомилларнинг ўрни (маъмурий тартиб-таомиллар асосий принципларининг таҳлили мисолида) // Коррупция ва жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашишнинг ҳуқуқий жиҳатлари (Респ. илмий-амалий конференция мат-лари). – Т.: ТДЮУ, 2019. – Б. 115–128.
21. *Нематов Ж.* Ўзбекистонда маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш (маъмурий акт таҳлили мисолида) // XXI асрда илм-фан тараққиётининг ривожланиш истиқболлари ва уларда инновацияларнинг тутган ўрни (Респ. илмий 4-онлайн конференция мат-лари). 2019. – Б. 500–508. (<http://tadqiqot.uz/conf/>)

II бўлим (II часть; II part)

22. *Нематов Ж.* Японияда давлат хизматининг ўзига хос хусусиятлари: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил // Ўзбекистон Республикасида давлат хизматини ислох этишнинг ҳуқуқий асослари: Давра суҳбати мат-лари. – Тошкент:

- Baktria press, 2015. – Б. 34–41.
23. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – давлат ҳокимияти тизимида ошкораликни таъминлаш (суд ҳокимияти мисолида) // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – демократик ислохотларнинг ҳуқуқий пойдевори: Илмий-амалий конф. мат-лари. – Т.: Давлат бошқаруви академияси, 2015. – Б. 239–249.
 24. *Нематов Ж.* Теоретико-правовые основы децентрализации государственного управления в Японии (доклад) // Мат-лы научно-практич. конф. «Децентрализация как фактор углубления реформ в системе государственного управления» (7 апреля 2016 г.). – Т.: АГУ, 2016. – С. 26–31.
 25. *Нематов Ж.* Жисмоний ва юридик шахслар мурожаатларининг маъмурий процессуал кафолатлари // Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда «Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги қонунининг ўрни: Респ. илмий-амалий семинари мат-лари. – Т.: ТОҲТБЮ, 2016. – Б. 19–23.
 26. *Нематов Ж.* Административная юстиция в Республике Узбекистан: сравнительно-правовой анализ // Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлашнинг долзарб масалалари: Илмий-амалий конф. мат-лари. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, 2016. – С. 38–47.
 27. *Нематов Ж.* Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашишда маъмурий процедурани ҳуқуқий тартибга солиш масалалари // Одил судловнинг коррупцияга қарши курашишдаги роли ва аҳамияти // Респ. илмий-амалий конф. мат-лари. – Т.: LESSON PRESS, 2015. – Б. 137–145.
 28. *Нематов Ж.* Германия маъмурий процедуралар қонунчилигида текшириш (инквизицион) принципи: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил // Илм-фан ва инновацион ривожланиш. – 2018. – № 2. – Б. 62–68.

Автореферат «Жамият ва бошқарув» журнали таҳририятида таҳрирдан
ўтказилди (4 июнь 2019 йил)

Босишга рухсат этилди: 22.08.2019
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 4,5. Адади: 100. Буюртма: № 34

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.